

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.

13de Jaargang nr. 3

15 mei 1984

Ere-voorzitter : J. Tytgat, ere-notaris

Voorzitter : G. Hebbelynck

Onder-Voorzitter : H. Collumbien

Secretaris : R. Van Geluwe, Maïssstraat 235, 9000 Gent

Penningmeester : A. Verbeke

Archief en ruildienst : Mevr. A. Eggermont, Maïssstraat 235, 9000 Gent

Redactie-adres : Lijnmolenstraat 149, 9110 Sint-Amansberg – Gent

Postrekening : 000-105.04.73-60, Heemkundige en Historische Kring
Gent, 9000 Gent.

Lidgeld : 250 fr. per jaar

INHOUD

Het Wandelaert-steen en andere “stoven”	148
Inventaire archéologique : Het Zwartboek van Gent	158
Hoe de Gentse joden aan hun eigen kerkhofje kwamen en hoe ze het weer kwijt raakten	160
Over affiches en het belang van hun geclassificeerde bewaring	169
Nog iets meer over de gebeurtenissen van 1678 en de erfenisoorlog	171
Onze Gentse Keukenrubriek	175
De Van Eyck's en het Prinsenhof te Gent	180
Doodprentjes	193
Rare snaken en kwasten in het Gentse Patershol	195
Vraag en Antwoord	202
Varia	203
Aanwinsten 1983 Documentatiecentrum	205

Bibliotheek en wekelijkse bijeenkomsten : in het Documentatiecen-
trum voor Streekgeschiedenis, Convent Engelbertus, Groot Begijnhof,
huis nr. 46, Sint-Amansberg : elke zondag van 10 tot 12 uur (uitge-
nomen op feestdagen). Gesloten in juli en augustus. Bibliotheecaresse :
Mevr. A. Eggermont.

Verantwoordelijke uitgever en beheer : G. Hebbelynck, Voorhoutkaai
40, Gent. Elke auteur is alleen verantwoordelijk voor zijn bijdrage.

Uitgegeven met de steun van het stadsbestuur van Gent en van het Pro-
vinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

HET WANDELAERT-STEEN EN ANDERE “STOVEN”

Wij zien reeds wenkbrauwen fronsen. Stoven in de 14e eeuw ? Jazeker, maar dan met dit verschil dat de middeleeuwse stove helemaal niet het keukenvoorwerp van ons grootmoeder was. Onder stove verstaat men een openbaar badhuis en zulke waren er te Gent reeds van de 12e en 13e eeuw in groten getale.

Hoewel de Franse schrijver Michelet de ouden verweten heeft dat zij zich niet wasten : “*Pas un bain durant milles ans*”, verzekert hij in een zijner geschriften dat het geen wonder was (meent hij) dat de melaatsheid zulke grote verwoestingen in Europa aanrichtte.

Ja, stoven waren er veelvuldig doch men moet niet denken dat het een middeleeuwse instelling of een oorspronkelijk oud Vlaams volksvermaak geweest is. Neen, 't was een erfdeel van de Romeinen. Atheneus maakte er een spotvers op, dat Lafontaine op de volgende geestige wijze in het Frans vertaalde :

“Ne cherchons pas dans ces bains nos amours :
Nous y voyons frécanter tous les jours
De gens crasseux une malpropre bande.
Sire baigneur, otez-moi de souci;
Je voudrais bien vour faire une demande :
Ou lave-t-on ceux que l'on lave ici ?”

Het Romeinse badhuis stond oorspronkelijk onder toezicht van een *balneator*, een eerlijk man, die een eerlijk bedrijf uitoefende. Maar zodra had hij, voor weinig geld, de buitensporigheden van sommige begunstigers door de vingers gezien of de zinnelijkheid won veld en werd weldra volkomen. De wet der eerbaarheid, die hem oplegde de geslachten in zijn badhuis gescheiden te houden, geraakte in onbruik, daar het de gewoonte was de baders naakt te aanvaarden. Wat het bad dan werd, behoeft geen tekeningetje. Romeinse geschiedschrijvers melden ons dat het 's avonds gewoonlijk door een zwerm hoertjes werd bezocht. De nachten werden er doorgebracht in wellust, waartoe nog het gebruik bijdroeg om, vóór het baden zich aan de lekkerste spijzen en dranken te goed te doen. Seneca klaagde er al over dat ook ernstige lieden zich aan dat gebruik overgaven.

Dit gebruik dook weer op in de renaissance. In elegante brieven, bewonderd door tijdgenoten en nageslacht, beschreef Poggio wat hij op zijn reizen zag en beleefde. Hij vertelt bijvoorbeeld van zijn wonderlijke ervaringen in het society-leven in de kleine stad Baden, een “Kur-ort” voor zieken in Noord-Zwitserland.

De baden waren heilzaam voor allerlei ziekten, maar niets genazen ze

sneller en doeltreffender dan onvruchtbaarheid bij vrouwen, aldus Poggio... De gehuwde mannen in deze streken hadden helemaal geen last van jaloezie; hun jonge vrouwen lieten ze alleen naar badplaatsen reizen, waar zij zich aan geraffineerde wereldse genoegens konden overgeven. Poggio amuseerde zich uitstekend, wanneer hij van de galerij de levendige taferelen in de badinrichting gadesloeg :

“Komisch is het te zien, hoe verlepte oude vrouwen samen met frisse jonge meisjes het bad instappen en zich halfnaakt aan de blikken van de mannen blootstellen. Vaak krijgen de dames hun middagmaal in het bad opgediend op tafels, die op het water drijven. Aan de heren wordt het graag toegestaan aan deze verstrooiing deel te nemen. Een lust voor het oog zijn de jonge meisjes met hun stralende gezichten, schoon als jonge godinnen. Ze dansen en zingen in het water of zij spelen met een bal, die ze van de één naar de ander gooien.” (Fig. 1)

De vrije omgangsvormen, waarvan Poggio Bracciolini gewaagt, voor de hedendaagse mens wel wat al te vrijmoedig waren mede kenmerkend, voor de tijd van de Renaissance. Deze oude gravure stelt voor een maaltijd tijdens het (gemengde) baden.

In deze beschrijving van vrolijke jonge mensen ligt iets van de schoonheidsvreugde van de klassieke oudheid- en haar sensualisme.

Van Rome kwam het gebruik der badhuizen naar het oosten en ook naar het westen van Europa. Hier schijnen er reeds ten tijde van de Romeinse overheersing bestaan te hebben en zij hielden er vele eeuwen stand.

Natuurlijk was niet elke badbezoeker wulps en zochten velen er enkel zindelijkheid en gezondheid.

De stad Gent bezat gedurende de 14e eeuw en vooral in de 15e eeuw een groot aantal stoven waar het ook wel niet altijd pluis zal geweest zijn.

Boudewijn Van der Loren zegt in zijn *Achte personen wenschen* iets over de goede sier van zijn tijdgenoten :

“Baden en stoven
altoes, ende bancketteren,
springhen, dansen, hoven
dobbelen, goet verteren...”

De stove ging wel eens met lichamelijke afmattingen gepaard :

“Alsi sijn moede, gaen si met staeden
te gadre in die stove baden,
die si daer hebben al bereet,
want elc daer sine camere weet
in die herberghe...”

De waarden van het middeleeuws badhuis waren schaamteloze stropers, evenals de vrouwen welke ze bezochten. Hoort hoe een middeleeuws dicht één ervan laat zeggen :

“Dan liep ick met den ghezellekens in valeyen
Spelen en zinghen, dansen en reyen,
Oft met mijn Ghespeelinnen en Kaerkens,
Met mijn Ghenootkens en Ghevaerkens
Liep ick wandelen in pricelen en hoven,
En oock op secrete plaatsen en stoven.”

Geld en gezondheid waren in 't badhuis lichtelijk te verliezen. Het geld kreeg er dikwijls hazepoten of vleugels zodat menige rijkaard er berooid buitenkwam. Hoort wat de dichter van *Die Rose* schrijft :

men ...

...“Rekent van herbergien
ende die morsele van leckernien,
ende men vercoept alsoe diere
hare feeste ende beleciere,
dat si vercopen al hare lant
ende hen no blijft no gelt noch pant”

Zal dit een uitzondering geweest zijn ? Waarschijnlijk niet. Nog vele andere dichters heffen hetzelfde deuntje aan. Ongetwijfeld zal de schrijver

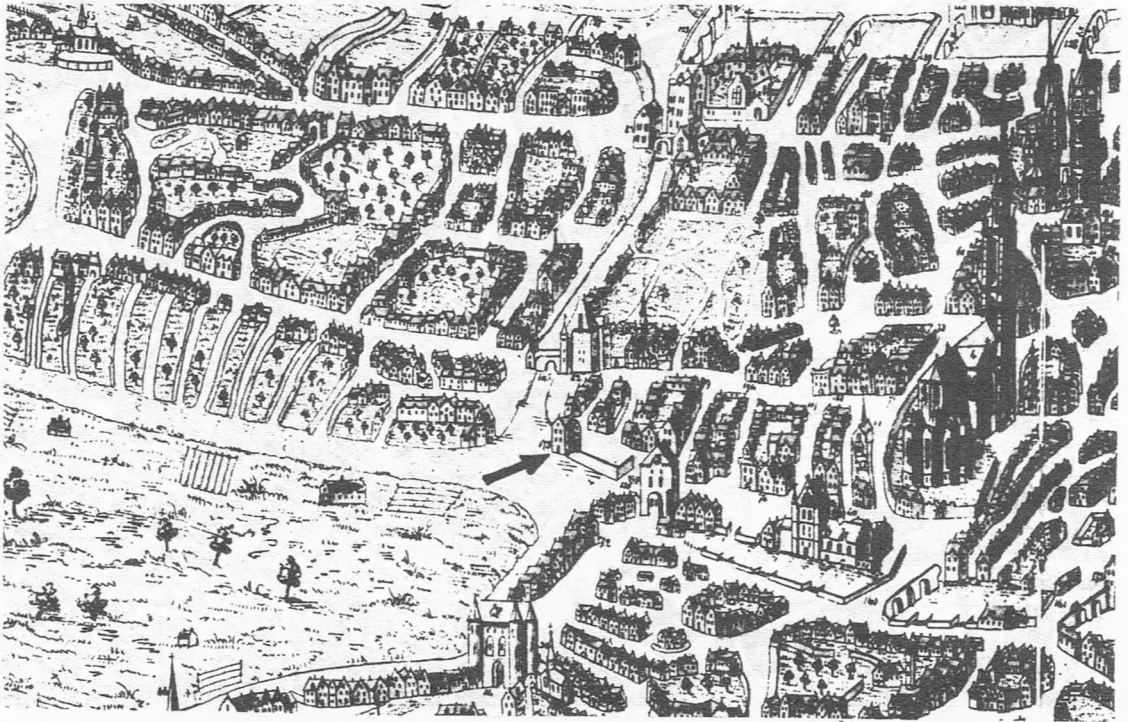

Fig. 2. Ligging van het kasteel Wandelaert op het panoramisch gezicht op Gent in 1534. Deze vestingstoren werd door de schipper Jan Wandelaert in 1454 bewoond.

van onderstaand rijm – geschreven op het omslag van 't handboek der schepenen van de keure van 1454 – wel op de stove hebben gedoeld :

“Die avont ende die morghen
ne zijn niet even vroed :
die morghen die wilt zorgen,
den avont Verdoet dat goed.
Wilde die avont zorgen,
alzo die morghen doet,
de meneghe zoude rijden
die nu gaet te voet !”

Dat de Gentse stove geen al te deftige naam had zou men uit menige oorkonde kunnen bewijzen. Eén zal volstaan. Volgens het *Zoendincbouc* van 1447 veroordeelden de schepenen zekere Elisabeth Zeeghbooms voor laster tegenover Ida sLanghe omdat zij het gerucht verspreid had dat :

“'tkint, dat so hadde, toebehorende Jacob Vlaminck (haar man), sine niet en was, maer behoorde bat anderen toe, want so ghesien adde gheweest jnt stove, liggende onder eenen cerdinen potmakere.” ...

Fig. 3. Kaart Hondius 1641, ongeveer een eeuw later dan hierboven. Het oorspronkelijke steen is verbouwd.

Men zou al voor minder zijn haar recht zetten !

Stoven vond men te Gent in het centrum, in drukke straten maar ook op afgelegen of minder bezochte plaatsen, zoals op de Huidevettershoek, de Houtlei, enz... Indien er waren die op zedelijk gebied te wensen overlieten, zullen het waarschijnlijk wel deze laatsten geweest zijn, doordat hun ligging weinig opviel.

De overheid, die maatregelen nam tegen de openbare ontucht, bewaakte de verdachte huizen en zij werd hierbij gesteund door achtbare poorters, die, badhuizen verpachtten, in de huuracten de bepaling schreven dat de pacht te beschouwen was als verbroken wanneer de wet van de zedelijkheid in de stove zou geschonden worden. De hiernavolgende acte uit 1460-1461 leert ons dat ook de kerk de zedeloosheid tegenwerkte. Degenen namelijk die, onder voorwendsel van een bad, hun huis voor ontucht openstelden, mochten geen sacramenten ontvangen :

“...Besprec wesende dat de vors.(eyde) Gillis, noch zijn wijf, gheen buiten dienlinghen houden zullen noch gheen onredelic gheselschap, daeromme dat zij zouden moeten laten ten helegen sacramente te gane.”

Er waren er natuurlijk ook waar men alleen ging om zich te baden als

voorzorgsmaatregel tegen pest, melaatsheid en andere middeleeuwse plagen.

In zo'n contract stond meestal vermeld dat de huurder, gelijk overigens in de meeste stoven, al wat nodig was tot het uitoefenen van zijn bedrijf in huur kreeg : bedden, dekens, slaapkamers emmers, kommen, gereedschap om vuur te stoken en zo meer. Soms schoot de eigenaar zijn weinig bemiddelde huurder geld voor om van wal te steken. Zo lezen we in *Acten en Contracten v.d. Keure* uit 1454-1455 dat meester Willem den Wale, eigenaar van de stove aan de Wulfsbrugge bij St.-Jacobs aan Jan van den Torre en Yde Meskins, zijn vrouw, in pacht geven :

“XXXVII bedden met haerlieder hoetpuelewen, de XXXVII saergen ende de XXXVII oorcussenen, de vier grote bekenen, de III eemer hakers, de teninen kannen van twee stopen, den puteemer beslegghen met ijzeren banden, de instrumenten, vorken ende andere, daermede dat men tvier maect, behorende... ter stofferinghe van der vors. stove...”

Dit was zowat het voornaamste alom om behoorlijk te werken.

Verder kunnen we nog zeggen dat er mannen-, vrouwen- en potstoven waren. Deze laatsten zullen waarschijnlijk stoven geweest zijn waar men net als in het oude Rome te eten gaf, een pot kookte.

Zo trof men in de eerste helft van de 15e eeuw te Gent al heel wat stoven aan :

“Eene mannen stove, staende jnde Paerkement steghe (1417-18)

Een mannen stove, gheheeten *den Rooden Leeu*,... staende in den Huydevetters houc (1426-27)

Een manne stove, die men heet *de Cleene stove* Onderberghene (1451-52)

Eene vrouwestove staende an de Grauer poerte (1460-61)

Eene vrouwe stove, staende up sente Lisebetten gracht ende es eene potstove... (1431-32)

Een vrouwe potstove, gheheeten *de Duve*, up sente Lisbetten gracht. (1446-47)

Een potstove staende tSente Pieters bachten den Hudevetters houcke. (1425-26)

De potstove inden Hudevetters houc, dat men heet *de Croene* (1427-28)

Ook een heleboel straatjes droegen de naam van “stove-” omdat zich daar zo'n badinstelling bevond. Zo vermeldt Dr. Victor Fris er ons een paar in “De oude straatnamen van Gent” uit 1925 :

STOOFAARD : of Stooftstege was de naam in het begin van de 15e eeuw gegeven aan het Hoefijzerstraatje, dat in de Lange Munt uitkomt; hier bevond zich de stove of badhuis, *de Pale*.

STOOFSTRATE : of Stovesteege, werd zo genoemd omdat er een

Fig. 4. Zicht op de oude watermolen van de Braemgaten en het Wandelaert-kasteel (links) met trapegevel en hoge schoorsteen. (foto stadsbestuur Gent 1883)

stoof of badhuis stond, die in 1460 *het Valcxkin* heette. Men heette die steeg ook de *Corte Wijngaertstrate*, “beneden de Nieubrugghen”, of ook nog in 1745, “Neffens de nieuwe Veemarct”. Dit straatje, dat in de Zilverstraat uitgaf, verdween met het maken van de Nieuwbrugkaai. De vertaling van 1812 in *Rue du Poële* was oneigen daar er hier sprake was van een *étuve* of *bain*.

STOFSTRAAT : van de Recollettenlei tot Onderbergen, heette vroeger *Stovesteege* of *Stoofstraatje*, naar een stove of badhuis, die zich aldaar bevond; het diende dus vertaald te worden als *ruelle de l'Etuve*, en niet *ruelle de la Poussière*, zoals men sinds 1812 doet. Vroeger ook nog als *Stovesteghe* vermeld.

STOVESTRAETJE : of Stovestraatje, bevond zich in den Coriander : (van de Waelpoortbrugstraat tot de Grote Huidevettershoek)

In 1912 doet Armand Heins, toen nog “*Secrétaire-adjoint de la Commission locale des Monuments de Gand*”, ons het verhaal van de wederont-

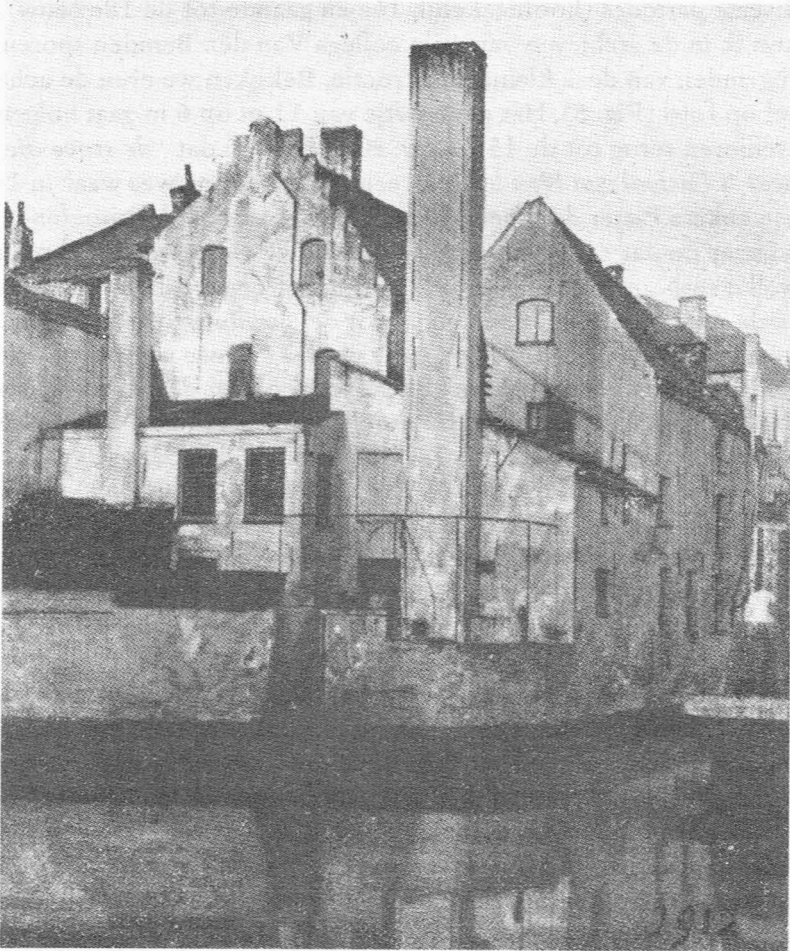

Fig. 5. Het Wandelaert-steen in 1912.

dekking van zo'n stoof in het *"Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand"* onder de titel *"Le Casteel Wandelaert à Gand"*

Hij vertelt (vrij vertaald) :

"Enkele maanden geleden, toen ik aandachtig de achtergevels bekeek van de oude gebouwen welke uitgeven op de samenvloeiing van de Schelde en de Kuiperskaai, op de hoek dicht bij de Oude watermolen van de Braemgaten, ontdekte ik een trapgeveltje dat uitliep op een tamelijk brede schoorsteenkap die op enkele gesculpteerde hoofden rustte. (fig. 4)

Hevig geïnteresseerd door de uitwendige versiering van dit oude gebouw, werd ik gedreven om het interieur aan een nader onderzoek te onderwerpen en uit te vissen wat dit oorspronkelijk geweest was. Het geheel was ingesloten door een mengelmoes van gebouwen uit

diverse periodes (hoofdzakelijk 16e en gaande tot de 18e eeuw). Toch kon ik in de archieven van mijn collega Van den Bemden sporen terugvinden van deze kleine constructie. Bekijken we even de achtergevel op foto (Fig. 5). Het gebouwtje van 11 m op 6 m gaat volgens de archieven terug tot de 15e eeuw. Het blijkt nu dat "*de stove die men heet 't Casteel van Wandelaert*" een badinrichting was waar in 1477 een zekere Pieter de Smet de functie van badmeester uitoefende. Alles wijst er op dat deze badinrichting gebouwd was op een veel oudere welke verbouwd en uitgebreid werd in het begin van de 15e eeuw. In de nota's Van den Bemden wordt de "*vrouwestove*" meermaals genoemd. Reeds in 1383 is er sprake van de "*Loeve van Wandelaert*". In deze nota's wordt ergens ook gesproken over de ietwat merkwaardige familie Van der Beke als westelijke buur van het "*Wandelaert Casteel*", nl. in 1502 en 1517. Zou het misschien daar geweest zijn dat de aardrijkskundige Pieter Van der Beken woonde aan wie wij een ietwat zonderlinge kaart van Vlaanderen danken, die later door prof. Van Ortruy werd gepubliceerd? In ieder geval wordt een Van der Beken met de naam Pieter in de desbetreffende archiefstukken vermeld. Om even terug te keren naar het steen zelf: het ligt zoals we reeds zeiden in de bocht van de Oude Schelde en het is juist deze situatie op de hoek van de oude St.-Jansversterking die ons toelaat te besluiten dat de binnenste delen uit grote Doornikse stenen vroeger deel moeten hebben uitgemaakt van een stadsversterking of verdedigings-toren. Wat er ook van zij, het is in "*Mémoires sur la ville de Gand*" van Diericx dat wij de eerste sporen van enig opzoekingswerk omtrent de geschiedenis van dit gebouw vinden. Volgens hem, en dit blijkt ons helemaal juist, moet op deze plaats een versterkte toren gestaan hebben. Deze belangrijke plaats vroeg gewoon om een behoorlijk bolwerk. De toren werd later door de gemeente in cijns-pacht gegeven en werd een badhuis of "*vrouwe stove*".

Diericx en Van den Bemden bevestigen dat dit het huis was van de familie Wandelaert. Deze naam komt inderdaad meermaals voor in de gemeenteregisters: in 1454 bewoonde de schipper Jan Wandelaert dit steen. Diericx doet opmerken dat het ten onrechte is dat men de naam van *Vandalen* of *Wandalen* in verband brengt met dit steen. Sanderus heeft laten uitschijnen dat dezen wel eens de bewoners van genoemde vesting zouden kunnen zijn. Deze stelling moet dus verlaten worden.

Om te weten wat van deze constructie overbleef, moesten we een kijkje nemen in de suikerraffinaderij op de hoek van de St.-Jansvesting), vroeger genoemd "*Achter de Pale*" (1)

Wij vinden daar een gevel, die teruggaat tot het midden van de 18e eeuw, hangars, zalen met zware dakbalken en gesculpteerde consoles

in hout, waarschijnlijk einde 16e eeuws. Het zijn gebouwen met verdiepingen die waarschijnlijk de bijgebouwen van het oude steen vervangen. Langs de rechterzijde van de gebouwen komt men via een kleine binnenplaats aan een vierkante stenen trap, die toegang geeft tot de verdieping waar de "stove" zich bevond. Op elke verdieping verdelen scheidingsmuren het geheel in twee kleine zaaltjes. De oude schoorstenen zijn verdwenen. Op dit moment zijn de zalen leeg. Aan de trap bevindt zich een houten deur met nog zijn oude Gotische sleutelgatversiering. Verder zijn er nog resten van raamkozijnen met hengsels en andere détails van sloterijen uit dezelfde tijd.

Er valt op te merken dat het onderste van de bakstenen constructie waarin wij ons bevinden de vorm heeft van een ietwat uitgerekt vierkant en dat zich in één van de onderste hoeken nog grote blauwe stenen bevinden. Dit zijn de resten van de vestingstoren waarvan hoger sprake was. Voor wat verder nog het interieur betreft vinden we in een bijgebouwtje dat zich langs de Scheldekant bevindt een soort ronde stenen kuip, die nu dichtgemaakt is met een stenen bevloering en die de interne vergaarbak geweest is waaruit men binnenshuis Scheldewater kon putten, daar hij op waterniveau lag.

Wij hebben de archeologen willen wijzen op het bestaan van de resten van een vrouwenbadhuis, zoals er zo velen geweest zijn in de omgeving van de Schelde, vooral langs de Reep. Voor de rest waren er ook nog andere badhuizen her en der over de oude stad verspreid. (...)

U ziet het, dit gebouwtje is zeker het enige in zijn soort dat nog in onze contreien bestaat. (...)" Tot daar, A. Heins.

Helaas is deze eigenaardige en unieke vrouwestove net als zoveel ander waardevol erfgoed verdwenen. Wie nu op dezelfde plaats gaat staan als Heins 72 jaar geleden zal slechts een troosteloze blinde baksteenmuur aantreffen waarachter zich appartementen verheffen en nu nog slechts garages en binnenplaatsen zijn.

Eddy LEVIS

- (1) Victor Fris vertelt ons in "De oude straatnamen van Gent" dat het noordelijk gedeelte van de St.-Jansvest zo genoemd werd naar de brouwerij "De Pale" die de hoek vormde tussen de St.-Jansvest en de Brabantstraat.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE – FICHE Nr. 166

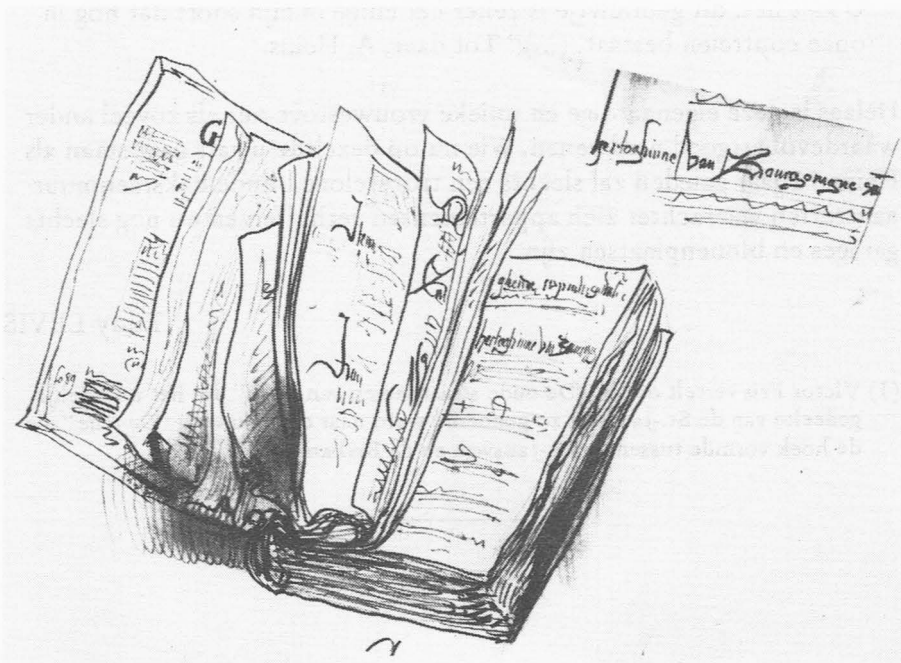
Op 12 maart 1900 stelde Victor Van der Haeghen, in de Franse taal, in de rubriek “Handschriften – Stadsarchief (Reeks 93, nr 7) – XVe eeuw (1477)” de volgende fiche op

HET ZWARTBOEK VAN GENT

Dit belangrijk oorkondenboek, gezegd *Swarten boek* of *Vrauw Marieboek*, bevat VI + 296 folio's perkament (een blad meet 0,39 × 0,32). Goed cursief schrift, geen verluchte beginletters. Het werd begonnen in 1476 (1477) (1) voor de inschrijving der drie grote charters, hetzelfde jaar verleend in de Stad Gent, door Maria van Bourgondië, na de dood van haar vader Karel de Stoute, te weten : de 30e januari aan de Gentenaars, de 11e februari aan Vlaanderen en, op dezelfde datum, aan de *Landen aan deze kant* (2).

Men schreef er daarna achtereenvolgens de documenten in van de Stad, alsook een 30-tal stukken die dateren van vóór 1477, beginnende vanaf de 12e eeuw. In totaal ongeveer 375 stukken waarvan het meest recente dateert van 1539.

Dit oorkondenboek onderging hetzelfde lot als de *Rooden boek* (zie fiche Nr 165). In zijn vonnis van 30 april 1540 tegen de Gentenaars, ver-

Het Zwartboek van Gent. Foto Stadsarchief.

klaart Keizer Karel : “Et ensuyvant ce, tous les dicts privilèges seront prins hors de leur secret et apportez en notre présence, ensemble les livres appelez les *Rouge* et *Noir*, esquelz lesdits privilèges sont enregistrez, pour d’iceulx estre fait et ordonné à notre bon plaisir, sans que en temps avenir ilz ny autres les puissent alléguer ny eulx en ayder au jugement ou dehors.”

De daaropvolgende 11e mei beval de Keizer een nieuw oorkondenboek te maken : “et si a ordonné et ordonne sa dite Magesté que des *rouge* et *noir livres* sera fait ung nouvel registre, ouquel sera couché ce qui sera trouvé esdits *noir* et *rouge* livres, à concerner la dite ville et les particuliers d’icelle ville *non ayant effet de privilège*, et si veult et ordonne que ou dit registre soit ajousté toute foy et credence.” Het nieuw gezuiverd oorkondenboek is bekend in het archief onder de naam van *Register AA*. De *Swarten boek*, naar Rijsel gestuurd met den *Rooden boek* en andere in beslag genomen charters, kwam naar Gent terug in 1578. Het wordt over het algemeen vermeld onder de benaming van *Register G*.

Cf. Steur, *Insurrection des Gantois sous Charles Quint*. — Gachard, *Relat. des troubles de Gand sous Charles Quint*. — V. Vander Haeghen, *Inventaire des archives de Gand*.

---

(1) Zie de Stadsrekeningen 1476-7, fol. 269.

(2) Het eerste van deze charters werd vernietigd op bevel van Maximiliaan op 22 juli 1485; het origineel van de twee anderen bevindt zich in het Stadsarchief (nr. 706 en 707).

HOE DE GENTSE JODEN AAN HUN EIGEN KERK- HOFJE KWAMEN EN HOE ZE HET WEER KWIJT RAAKTEN

In de lente van het jaar 1786 verdronk er een man in de Schelde. Toen het lijk werd bovengehaald, nabij de Visserij op het grondgebied van de Sint-Baafsheerlijkheid, was het wel al in verregaande staat van ontbinding. Omdat *“naer diversche proclamatie niemand het zelve Lichaem erkende nochte reclameerde”*, begroef men het zo vlug mogelijk op het kerkhof buiten de Dampoort, sinds 1784 de begraafplaats voor de parochianen van Sint-Baafs, Heilig Kerst en Sint-Jakobs.

In de zakken van het slachtoffer had men volgende indrukwekkende lijst voorwerpen aangetroffen : twee koorden, een paar stalen of ijzeren schoengespens, zes brillen, een toetssteen, 21 gulden, 15 stuivers en anderhalve denier, een onbekende zilveren munt, een Duits koperen muntstukje, alsmede *“eene verrotten passavant en eene gedrukte Certificatie van het Magistraat der Stad Oostende; verder had hij nog op zich een geschreven document in het Hebreeuws en “andere alhier onverstaaenbare talen”*.

Toen de akte, met opsomming van alle voorwerpen en documenten, op 18 maart 1786 werd opgesteld, was de man in kwestie niet enkel dood, maar tevens grondig begraven. Het nog intacte zegel met het jaartal 1785 op het Oostends certificaat, liet toe hem met zekerheid te identificeren als *“Cossel Levy, van de joodse natie, 74 jaar oud”*.

Van oudsher werden joden begraven op de *“heydenen kerkhoven”*; dat waren aparte hoekjes van ongewijde grond, zover mogelijk van het kerkgebouw verwijderd. Een *“heydenen kerkhof”* was er bij de Sint-Martinuskerk te Ekkergem, doch wellicht nog bij andere Gentse kerken. Het verbod op een kerkelijke begrafenis en een graf in gewijde grond gold niet enkel voor de joden maar ook voor andere marginalen. In de Synode van Kamerijk (1586) werd het verbod als volgt vastgelegd :

“Van de kerkelycke sepulturen worden gepriveert de publique Simonisten, Kettters, Schismatique, Vergifters, Tooveraers, Waerseggers ende Woeckeraers, oock de gene die hun selven hun Leven hebben benomen ofte in duel zyn gedoodt ende die hunnen Paeschen niet en hebben gehouden, door wiens Begravinge de gewyde Aerde Ontwydt wordt.”

De joden werden dus niet bij naam genoemd, doch waar ze in dit lijstje pasten is niet zo heel erg moeilijk te raden.

Met het verdwijnen van de aloude parochiekerkhoven in de steden — na het edict van Jozef II in 1784 — en de oprichting van nieuwe kerkhoven,

nog steeds onder het gezag van de parochies, kwam men voor nieuwe problemen te staan. Het edict voorzag immers enkel in een afgezonderde plaats voor de protestanten.

Klaarblijkelijk riep de toevallige bijzetting van de joodse man op het katholieke kerkhof van de Dampoort toch geen al te grote weerstanden op bij de katholieke overheid. Het was immers de joodse natie zelf die, eenmaal ze kennis had genomen van de identiteit van de drenkeling, in actie kwam. Zeer waarschijnlijk was Cossel Levy de eerste dode van de kleine Gentse jodengemeenschap, sinds de nieuwe verordeningen van 1784. Hoe het ook zij, de joodse natie legde zich niet neer bij zijn bijzetting op het katholieke kerkhof en betrachtte zijn ontgraving. De Gentse joden beschikten wellicht zelf over weinig of geen invloed en speelden direct hoog spel : de zaak werd in handen gegeven van de voor mannen van de Hollandse en Antwerpse joden. Het ten onrechte – ook voor de joodse religie – op het katholieke kerkhof verzeilde lijk van de drenkeling, werd voor de Gentse joden aanleiding om een eigen kerkhofje te bemachtigen.

De tijdsgeest was de joden toen immers gunstig gezind. De verlichte wind die vijf jaar eerder door keizer Jozef II was aangewakkerd, had ook hen geen windeieren gelegd. Het Tolerantie-edict van 1781, dat vrijheid van geweten en godsdienst proclameerde, kende ook aan de joden bepaalde rechten toe. Hun kinderen mochten school lopen, het soms verplichte kenteken werd afgeschaft en onder bepaalde voorwaarden mochten ze land bewerken, handel drijven of een ambacht uitoefenen. Dan kwam het edict van 26 juni 1784 omtrent de kerkhoven. Ook dit edict – dat in grote lijnen de verwijdering van de bestaande kerkhoven uit de stad en de oprichting van nieuwe begraafplaatsen buiten de steden gelastte – was de joden niet onopgemerkt voorbijgegaan. Voor het verkrijgen van een eigen kerkhof, conform aan hun religieuze voorschriften, stelden ze al hun hoop op artikel 21 van het edict, een artikel waarin nochtans met geen woord over de joden werd gerept :

“Daer zal in ieder Kerkhof eene afgescheyde plaetse worden gereserveerd voor de Protestanten om er hunnen Dooden te begraven, ten ware nochtans dat zy liever hadden van te hebben een bijzonder Kerkhof, in welk geval de Magistraeten hun ten dien eynde gratis eene plaets zullen aenwyzen buyten de Stad”.

Om de ontgraving van Cossel Levy te verkrijgen, schreef de Maatschappij der Joodse Natie uit 's Gravenhage, Amsterdam, Rotterdam, “en elders”, twee brieven ondertekend door L. Barendson uit Antwerpen en Joseph Arons uit Amsterdam.

De eerste richtten ze aan de bisschop van Gent, monseigneur Ferdinand

Marie, prins van Lobkowitz. In die brief werd niet gesproken van het Jozef II-edict. Wel werd de ontgraving van Cossel Levy aangevraagd “om hem te doen begraeven op eene particuliere plaetse, aen te wyzen door Uwe Edele Hoogheyd, plaetse de welke ten allen opzichte afgezonderd en vervremt moet zyn van andere kerkhoven, zoo wel Roomsche Katholieke, Lutersche, Calvinistische, also andere.” De Gentse bisschop besteedde blijkbaar niet veel aandacht aan het verzoek om ontgraving, en gaf de joden in feite de vrije hand. Wat hem betrof mochten zij “het cadaver leggen alwaer zy het geradig zullen vinden”, zo luidde zijn laconisch antwoord van 27 maart 1786.

Een tweede schrijven was gelijktijdig gericht aan de gezagsdragers – de baljuw en de schepenen – van de Sint-Baafsheerlijkheid, die het Dampoort-kerkhof mede beheerden. Hierin werd wel druk op het Jozef II-edict en artikel 21 gezinspeeld, doch voorzichtigheidshalve werd het niet geciteerd. Ook het antwoord op die brief, ontvangen op dezelfde dag als dit van de bisschop, was positief. De Sint-Baafsheerlijkheid stemde erin toe “dat het cadaver van Cossel Levy zal worden begraven buyten de Dampoorte dezer Stadt, 't eynden van de afgezonderde plaetse gestedineert voor de gene die niet en zyn van de Roomsche Catholyke Religie”. Duidelijk blijkt hieruit dat er niet zonder meer toestemming werd verleend voor de aanleg van een apart joods kerkhof. Wel werd het bij artikel 21 voorziene Protestantendeel van het Dampoort-kerkhof voor de joden toegankelijk gesteld.

Laatstgenoemden lieten er geen gras over groeien. Reeds de volgende dag, op 28 maart 1786, werd Cossel Levy door zijn geloofsgenoten ontgraven en opnieuw bijgezet op “het ghereformeerde kerkhof”. In hoeverre de joden erin slaagden dit afgezonderde hoekje van meetafaan exclusief aan hun groep voor te behouden, valt op basis van de beschikbare bronnen niet te achterhalen. Toch zou het stukje grond mettertijd de facto tot een specifiek joods plekje uitgroeien. Het kan zelfs worden betwijfeld of er ooit protestanten werden begraven, ofschoon het steeds “het ghereformeerde kerkhof” werd genoemd. Een echt volwaardig kerkhof kon men dit hoekje moeilijk noemen. Het mat slechts 9 op 7,5 meter, palend aan de westkant van het eigenlijke Dampoort-kerkhof, rechts van de toegang.

Uit de eerste fase, ruwweg de eerste tien jaren, van het kerkhof zijn geen verdere gegevens beschikbaar, noch van joodse noch van enige andere bijzettingen. De enig bewaarde historische bron zijn de rekeningen uit de jaren 1798 tot 1806 waarin de namen van de doden uit die jaren staan. Daaruit blijkt dat er in die uiterst beperkte periode, drie volwassen joden en twee joodse kinderen werden begraven.

In de jaren 1798 tot 1801 vinden we volgende bijzonderheden :

- Rosy Anne, dochter van Salomon, jodin overleden in de Sint-Jansstraat recht over de “*schermshole*”; 5 s. en 10 gro. betaald door “*de hoirs par moderatie*”.
- 5 s. gro. betaald aan Joris De Kleermaecker, grafmaker, voor de begrafenis van een joods kind door een jood.
- 5 s. gro. betaald door Samuel Jacob, jood, voor de begrafenis van zijn kind “*op het ghereformeert kerkhof*”.

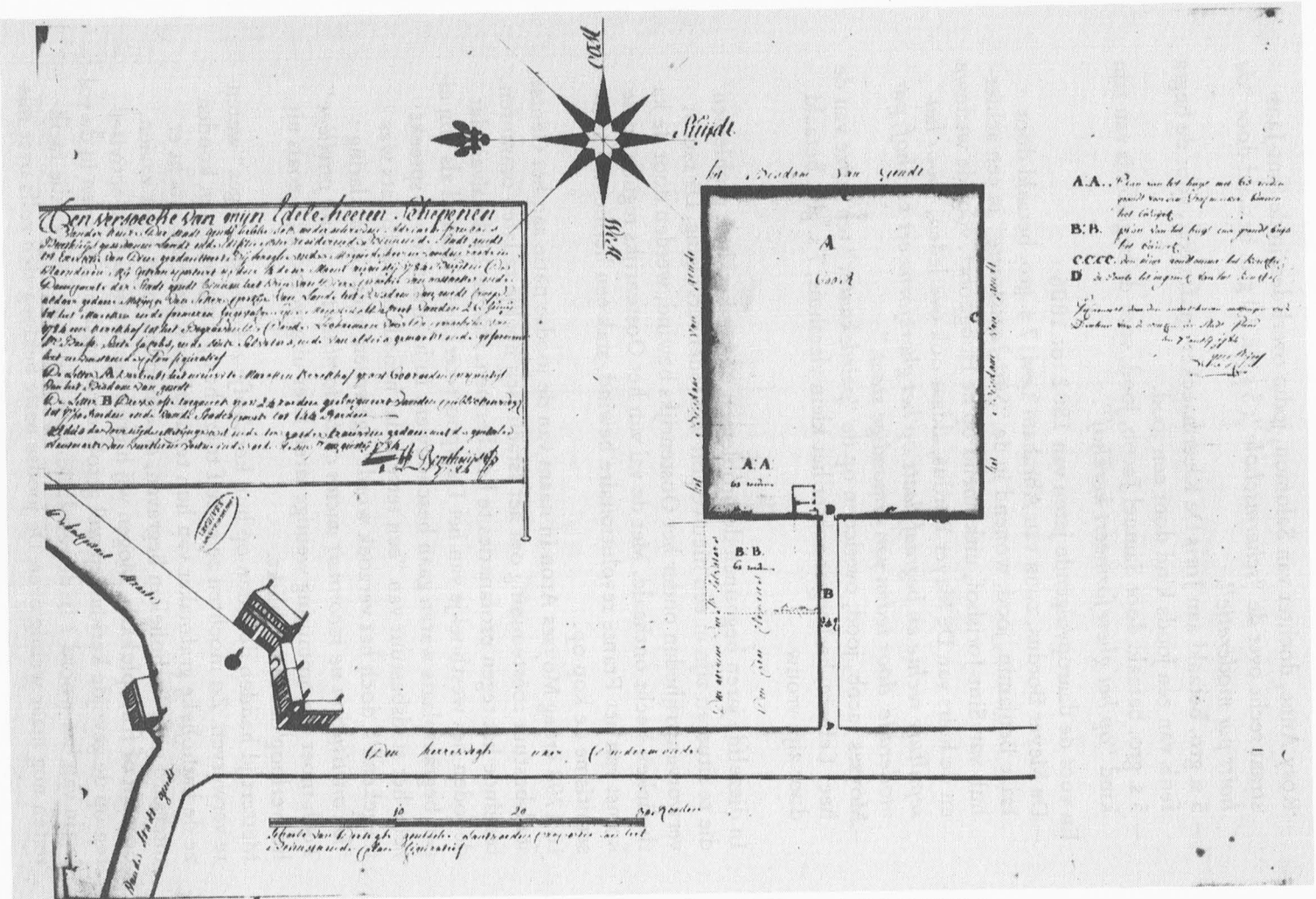
En voor de daaropvolgende jaren van 1802 tot 1806 :

- De Meyer Bordus, zoon van Abraham Levi; 7 s. gro. betaald door Isaac Benjamin, jood, wonend in de “*Sint-Jansstraete*” in een achterhuis van Sint-Jorishof, uitkomend op de Hoogpoort, voor de weduwe en de hoirs van De Meyer Bordus, aldaar ook overleden, “*voor het sepulture rechte en begraafplaats op het ghereformeert kerkhof, par moderatie, door reden van armoedige staat.*”
- Moyses Jacob, jood, overleden op de “*peirdekauter*” ten huize van de heer Lefevre, herbergier achter het klein vleeshuis; 7 s. gro. betaald door zijn vrouw.

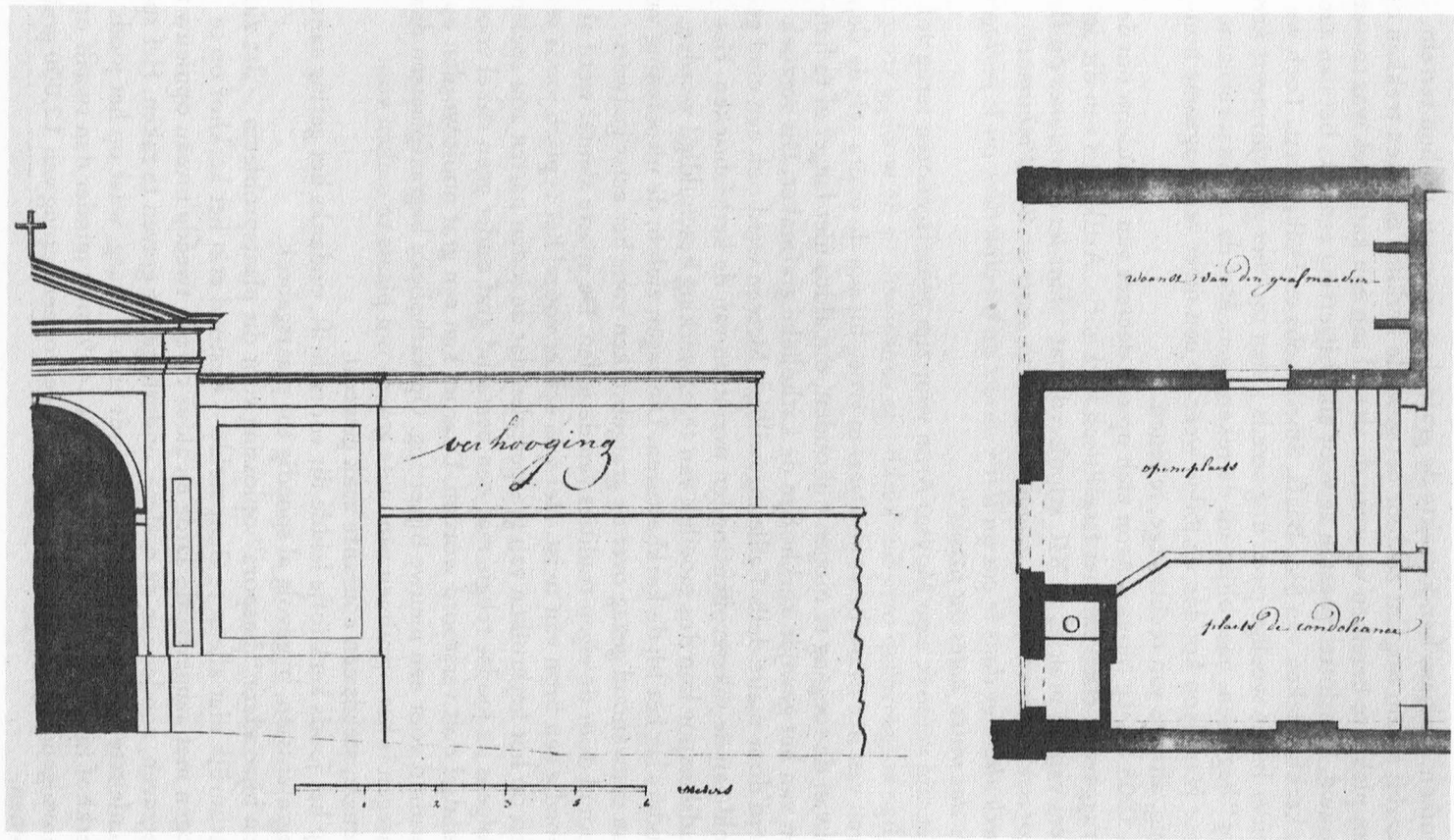
In diezelfde jaren begonnen de problemen op het kerkhof, problemen die te situeren zijn in een nieuwe golf van jodenvervolging. De recent verworven vrijheden onder het Oostenrijks bewind, werden door de katholieken slecht onthaald. Met de val van het Oostenrijks regime en de komst van het Franse revolutionaire bewind, stak een hernieuwd antisemitisme de kop op.

In 1798 vroeg Moyses Aron in naam van de joodse natie aan het Gentse stadsbestuur toestemming om het Israëlitisch hoekje te laten ommuren, teneinde het tegen profanaties te beschermen. Hieruit blijkt alvast dat de joden het westhoekje van het Dampoort-kerkhof helemaal als hun eigen begraafplaats waren gaan beschouwen. In haar antwoord spreekt zelfs het stadsbestuur van “een terrein dat hen als begraafplaats was toegekend”, doch het verzoek wordt afgewezen, met als verklaring : “*la constitution ne reconnait aucun culte dominant ni aucun privilège*”. Toch moet die ommuring weinige jaren later uitgevoerd zijn, zoals uit het verloop der feiten blijkt.

Mettertijd hadden de joden op hun kerkhofje zekere “privileges” weten te verwerven. Zo mochten ze er zelf toezicht op uitoefenen en konden ze de katholieke grafmaker van hun territorium weren; die mocht er uiteraard geen katholieken begraven, en evenmin mocht hij er zaaien, oogsten of fruit plukken. Mogen wij hieruit besluiten dat die activiteiten op de gewijde kerkhoven wel getolereerd werden, als hoven in de volle zin van het woord ? In de revolutionaire jaren bleef er van die faciliteiten nog maar weinig over. De joodse natie bekleeg zich zelfs over mis-

Plattegrond van het Dampoort-kerkhof door A. F. Benthuys (1784), Rijksarchief Brussel, K & P 1232.

Geplande verhoging van de westmuur van het Dampoort-kerkhof, rechts van de toegangspoort, met het oog op het opheffen van het joods hoekje. ca. 1835 (Stadsarchief Gent, Modern Archief, reeks CC – 1F-X).

bruiken. Volgens hen kweekte de grafdelver groenten op hun terrein. Daarbij kwam nog dat ze door het gewijde kerkhof moesten trekken om hun plekje te bereiken waarvan de sleutel aan een katholiek was toevertrouwd. Tenslotte moesten ze voor elke bijzetting een taks betalen aan de kerkfabrieken van Sint-Baafs, Sint-Jakobs en Heilig Kerst. Toch werden er in die woelige jaren nog steeds joden op *“het ghereformeert kerkhof”* begraven, naar blijkt uit de rekeningen. Met de machtsovername door Napoleon konden de joden weer op een meer verdraagzame houding, althans van rechtswege, rekenen.

In 1805 beriep Moyses Aron zich op een decreet van Napoleon om de teruggave te eisen van het Israëlitisch kerkhofje. Artikel 15 van dit decreet van 23 prairial an XII, stipuleerde dat *“dans les communes ou l'on professe plusieurs cultes, chaque culte doit avoir un lieu d'inhumation particulière et dans le cas qu'il n'y aurait qu'un cimetière on le partagera par des murs, haies ou fossés”*.

Met zijn verzoek wou Moyses Aron voor zijn geloofsgenoten terug volledige zeggenschap over het kerkhofje verwerven, na de woelige vroegste jaren van het Frans bewind. Daarom vroeg hij aan de maire zelf de sleutel van de toegang te mogen bijhouden, om aldus niet langer af te hangen van het gewijde kerkhof en de katholieke grafmaker. Dit verzoek werd door maire della Faille ingewilligd. Meteen werd ook een eind gesteld aan de taksverplichting ten overstaan van de kerkfabrieken. Het stadsbestuur kon dus moeilijk van tegenwerking beschuldigd worden. Anders lag het bij de kerkbesturen. Die zagen zich in de uitoefening van hun eeuwenoud gezag over de grafgebruiken voor het eerst gedwarsboemd door de eigen tradities van de joden. De aparte sleutel werd al spoedig een bron van twist. Het was echter vooral het typisch joods verbod op het herbruiken van grafpercelen dat de joden parten zou spelen. Volgens de joodse religie mag een bestaand graf onder geen enkel voorwendsel ooit verstoord worden. Daarom kan een graf nooit worden opgeruimd voor een nieuwe bijzetting. Op katholieke begraafplaatsen daarentegen is het opruimen van oude graven om plaats te maken voor nieuwe, steeds een courante zaak geweest.

Op het joods kerkhofje leidde dit voorschrift, ondanks het gering aantal begrafenissen, bijgevolg al spoedig tot plaatsgebrek.

Een bijzondere “diaspora”-oplossing voor dit plaatsprobleem – dat zich natuurlijk niet alleen te Gent stelde – bestond erin het kerkhof op te hogen met aangevoerde aarde en aldus op een tweede niveau opnieuw te begraven, zonder aan de oudere, onderliggende graven te raken. Het spectaculairste voorbeeld daarvan bevindt zich te Praag, waar op het joods kerkhof in de loop der eeuwen (sinds 1439) niet minder dan twaalf opeenvolgende lagen werden aangelegd, een opeenhoping van 12.000 grafstenen.

In 1835 was de toestand voor de Gentse joden dusdanig acuut dat er *“bij onverhoopt sterfgeval geen plaats ter begraving van betrokkene lijk zoude gevonden worden”*. Hun gemeenschap telde toen precies 119 zielen. Al in 1827 hadden ze van het stadsbestuur de toestemming gekregen om hun perceel met aarde op te hogen. Toen was zelfs afgesproken om voor dit doel grond te gebruiken uit het voormalig Spanjaardkasteel, daar waar de vroegere Sint-Baafsabdij stond.

In 1834 begonnen ze aan de bouw van een scheidingsmuur om de voorziene verhoogwerken te kunnen uitvoeren. Ondertussen groeide het verzet van de drie kerkfabrieken — Sint-Baafs, Sint-Jakobs en Sint-Salvator — die zich nooit met het plan akkoord hadden verklaard. De meest gematigde katholieken voelden enkel iets voor de ophoging van het midden van het kerkhof tot een soort heuveltje. De anderen wilden van gans het plan niets weten. Uiteindelijk kwam er helemaal niets van terecht. Sterker nog, de kerkfabrieken sloopten een deel van de scheidingsmuur, maakten een doorgang van het gewijde naar het joodse kerkhof en begonnen er dienstgebouwen op te trekken. De joden spanden onverwijld een proces tegen hen in. Ze wonnen dit proces voor de vrederechter, doch verloren het voor de rechtbank van eerste aanleg. Daarmee was hun lot op het Dampoort-kerkhof bezegeld en rond 1840 kwam er een definitief eind aan alle joodse bijzettingen aldaar. Noodgedwongen voerden ze hun doden nadien naar het Israëlitisch kerkhof van Sint-Gillis te Brussel, terwijl ze alles in het werk stelden om een nieuwe begraafplaats toegewezen te krijgen. In 1848 stelde het Gentse stadsbestuur opnieuw een apart terrein ter beschikking. Het was gelegen op het thans nog bestaande kerkhof buiten de Heuvelpoort aan de Ottergemse Dries. Dit perceel, dat behoorlijk groot was (38 op 10 m), had echter veel te lijden van grondwater. In 1855 werd hen daarom een nieuwe en hoger gelegen plaats toegewezen met dezelfde afmetingen, rechts van de toegang. Er waren echter een aantal voorwaarden aan verbonden : alleen Gentse joden mochten er begraven worden, het terrein bleef eigendom van de stad en de joden moesten op eigen kosten een afsluitmuur bouwen. Uiteindelijk was het evenwel de stad zelf die — uit joodse onwil of onvermogen ? — de kosten voor die muur op zich nam.

Kort na de openstelling van de nieuwe gemeentelijke begraafplaats aan de Palinghuizen (Brugse poort), werd ook aan dit joods plekje een eind gesteld. Sind 1874 kon de geloofsovertuiging immers niet langer ingeroepen worden voor het verkrijgen van een aparte begraafplaats.

Wat bleef er bewaard van die aparte joodse begraafplekjes te Gent ?
Helemaal niets.

Het Dampoortkerkhof werd in 1877 gesloten. Kort daarop werd de Wasstraat door het in onbruik geraakte kerkhof doorgetrokken, en vijf jaar later verrees er een nieuwe Stedelijke School. Schoolcomplex, zwembad

en speelplein beslaan thans het ganse kerkhofperceel.

De oude begraafplaats van de Heuvelpoort, aan de Ottergemsesteenweg, is vandaag nog steeds als Zuiderbegraafplaats in gebruik. Ook daar zal men echter tevergeefs nog naar een overblijfsel van de kortstondige joodse aanwezigheid zoeken.

André CAPITEYN

BRONNEN

Den Vlaemschen Indicateur. Gent, 1786, deel 15, pp. 213-217.

P. CLAEYS, L'Antisémitisme à Gand en 1800, *in* *Messenger des Sciences Historiques*, 1894, pp. 369-372.

P. ROGHE, De joden en hun geschiedenis te Gent, *in* *Ghendtsche Tydinghen*, 1973, nr. 3 pp. 51-61

Rekeningen van het Dampoort-kerkhof te Gent 1797-1806. Gent, Stadsarchief, 1981

A. CAPITEYN & J. DECAVELE, In Steen en Brons van Leven en Dood. Inventaris van de waardevolle grafmonumenten en portretgalerij van verdienstelijke personen rustend op de begraafplaatsen van de Stad Gent. Gent, 1981.

OPROEP AAN ONZE LEZERS

Om te kunnen voldoen aan de talrijke vragen naar oude nummers van ons tijdschrift "Ghendtsche Tydinghen", doen wij beroep op uw medewerking om afstand te doen van nummers of jaargangen die niet meer worden gebruikt.

Een overeen te komen vergoeding voor deze vriendendienst kan desnoods overwogen worden.

De inlevering gebeurt op het Documentatiecentrum (Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr. 46, Sint-Amandsberg), alle zondagen van 10 tot 12 u.

Het D.C. is gesloten op feestdagen en in de maanden juli en augustus. Wij danken u vooraf voor uw geste.

De bibliothecaresse,
Mevr. Van Geluwe-Eggermont A.

OVER AFFICHES EN HET BELANG VAN HUN GECLASSIFICEERDE BEWARING

Zowel tekst- als figuratieve aanplakbiljetten zijn belangrijk verzamel materiaal. Ze verdienen een plaats in de archieven en bij de andere documenten (boeken, tijdschriften, e.d.) van de *heemkundige kringen*. Daar moeten ze niet enkel met zorg worden *bewaard* (want het zijn broze voorwerpen !) maar tevens *wetenschappelijk geclassificeerd*.

Belangstelling

Affiches waren oorspronkelijk uitsluitend bestemd om in het openbaar of in toegankelijke plaatsen aangeplakt te worden. De korte tijdspanne waarin ze dienst deden, bracht mee dat ze doorgaans op niet al te best papier werden gedrukt.

De meest esthetische werden echter reeds vanaf het eind van de 19de eeuw (en de afficherage begint amper omstreeks 1890 !) *verzameld* en *tentoongesteld*. Sommige werden toen trouwens door befaamde artiesten ontworpen. Dergelijke exposities grepen o.m. plaats te Parijs in 1891, later ook te Londen, Hamburg, Brussel enz.

Een soortgelijke belangstelling voor de weelderig-opgevatte affiches kwam opnieuw tot uiting in de jaren zeventig, dus vrij kort geleden. Weer werden tentoonstellingen ingericht, artistieke aanplakbiljetten verkocht, artikels en boeken over posters neergepend.

Vorm en functie

Getekend, geschilderd of gedrukt, kregen de posters dikwijls grote afmetingen. Ze waren ofwel *publicitair* bedoeld, moesten soms dienen tot het voeren van *propaganda* (b.v. in de politiek) of ze waren gewoon *informatief* (o.m. voor culturele manifestaties) of *overredend*.

In elk geval zijn ze steeds het produkt van hun tijd geweest en dus bijzonder belangrijk voor de *historicus* en de *vorser*.

Periodes

Men onderscheidt drie grote periodes : deze vanaf ongeveer 1895 tot 1918 (die men gemakkelijks halve de "Belle Epoque" kan betitelen), deze "van vrede tot vrede" (1918-1945) (het zgn. "Interbellum"), en tenslotte deze vanaf 1945 tot op heden. Ze zijn, elk op zich, enorm boeiend !

Hulpbronnen

Onverbreekbaar met ons straatbeeld, zijn de tekst- en beeldaffiche ook belangrijk voor *volks- en heemkundigen*. Het zijn nog te dikwijls ongebruikte hulpbronnen voor de wetenschappelijke studie. De posters moeten echter geclassificeerd zijn en op fiche staan. Anders wordt het een onmogelijke zaak om ze snel terug te vinden.

De meest diverse *thema's* kan men bij de affiches achterhalen. Enkele voorbeelden :

- *kunst en cultureel gebeuren* (tentoonstellingen, concerten, toneel, literatuur, congressen, herdenkingen, e.d.)
- *religie* (bedevaarten, eucharistische congressen, Rerum-Novarumfeesten, huldigingen, herdenkingen...)
- *onderwijs* (propaganda, feestelijkheden, inhuldigingen, e.d.)
- *politiek* (verkiezingen, mutualiteiten, syndicaten, coöperatieven, de Vlaamse Strijd, protest, e.d....)
- *commerciële publiciteit* (handel, nijverheid, landbouw, internationale en commerciële tentoonstellingen, b.v. Wereldtentoonstelling 1913 te Gent, enz.)
- *vaderlandslievende manifestaties* (11-novemberfeesten, herdenkingen, huldigingen, tentoonstellingen...)
- *ontspanningsleven* (carnaval, circus, historische stoeten en ommegangen, floralien, jaarlijkse en andere kermissen, volksfeesten, films, toerisme en verkeer...)
- *sport en gymnastiek* (wapenfeesten (o.m. schermen), roeien, fietsen, paardesport, autosport, vliegdemonstraties, voetbal, boksen, worstelen, turnen...)
- *affiches uit de twee Wereldoorlogen*
- *filantropie*.

*

* *

Veel heemkundige kringen en volkskundige genootschappen hebben tot nog toe vrij weinig aandacht aan het verzamelen van affiches besteed.

Het *Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis* te Gent (Sint-Amandsberg) vormt daarop wel een der uitzonderingen.

Men beschikt over een behoorlijk assortiment tekst- en figuratieve affiches. Sedert juni 1982 is daar een wetenschappelijke classificatie aan de gang waardoor de affiches zorgvuldig, volgens *thema's*, in kaften worden bewaard.

Tevens wordt er *van elke afzonderlijke poster* een *uitgebreide steekkaart* opgesteld, als het ware een identiteitskaart waarop de inhoudelijke gegevens, de chronologische omschrijving, de technische gegevens en het

thema vermeld staan. Is men voor bepaalde ontwerpers geïnteresseerd, dan kan men de afzonderlijke, alfabetisch geclassificeerde fiches nakijken.

*

* *

Bepaalde periodes die zeer belangrijk zijn (de "Belle Epoque" en het "Interbellum") zijn echter te weinig vertegenwoordigd. Gezien de bijzondere zorg die aan de aanplakbiljetten wordt besteed, doen we een *oproep* om voornoemde en ook affiches van latere datum aan het Documentatiecentrum te schenken.

Lode HOSTE

NOG IETS MEER OVER DE GEBEURTENISSEN VAN 1678 EN DE ERFENISOORLOG

Ter aanvulling van het artikel "Expo'13 Redivivus" in de Ghendtsche Tydinghen 1983 nr. 6, door M. Van Wesemael, lijkt ons nu het ogenblik gepast om enkele documenten te bespreken die in rechtstreeks of onrechtstreeks verband staan met de onlusten die zich afspeelden in en om Gent in de tweede helft van de 17de- en het begin van de 18de eeuw. We bedoelen hiermee de belegeringen van de stad in 1678 en 1708. Dat de poorters van Gent niet de enigen waren die hinder ondervonden van het beleg van hun stad, blijkt duidelijk uit diverse geschriften die tot ons kwamen. Ook de ingezetenen van de omliggende dorpen kregen behoorlijk hun deel. In een enkweste uit 1682 (1) kloeg een zekere Kerckvoorde, inwoner van de wijk Belzele (2), dat hij ernstige schade had geleden door de troepenbewegingen van de verschillende machten rond de stad Gent. Zo beweerde hij dat in mei 1673, nog voor de afkondiging van de oorlog tussen Spanje en Frankrijk, door het "campement" van de Fransen, al zijn veldvruchten werden afgesneden voor het maken "van hunne tenten". Verder verklaarde hij nog dat hij in 1676 heeft moeten vluchten "ter causen van passagen van Vransche troupen". In 1677 zou hij ook belast zijn geweest met "een groot en excerssis Hollants logement". In dat zelfde jaar 1677 lagen op het grondgebied van Drongen en Maria-kerke "omtrent baefsmesse" nog maar eens Franse campementen welke zich op Belzele kwamen bevoorraden. Blijkbaar herinnerden de Fransen zich nog het jaar nadien, tijdens het beleg van Gent in de maand maart,

de schuren van onze Kerckvoorde, want ze vereerden (sic) hem nogmaals met een bezoek, waarbij ze diverse vruchten meenamen. Tenslotte werd hij nog maar eens belast met een "swaer Frans logement" in september en oktober 1678 en ook tijdens januari en februari 1679. Wat de bedoeling was van zijn klaagzang? Heel eenvoudig. Hierdoor wou hij vrijstelling van pacht bekomen en steunde hiervoor op het feit dat de ingezetenen van Drongen gedurende drie à vier jaar geen pacht hadden moeten betalen. Deze laatsten voegden er evenwel bij dat ze, ondanks de aanwezigheid van vreemde troepen, geen schade hadden geleden.

DE ERFENISOORLOG (1701-1713)

Om enigszins een inzicht te krijgen omtrent deze periode deden we een greep uit de briefwisseling tussen de inwoners van een naburig dorp van Gent, met name Vinderhoute, en hun hierarchische overheid, meer bepaald de Kasselrij van het Oudburg. (3)

Een van de problemen waar wellicht geen enkel leger vrij van zal zijn is het verschijnsel desertie. Dat was blijkbaar ook het geval met de vreemde troepen in onze kontrijen ten tijde van de Erfenisoorlog. In ieder geval vond de Kasselrij van het Oudburg het opportuun om aan de dorpen onder haar jurisdictie het bevel te geven om alle "Schotsche en Hollandsche soldaeten" die op hun grondgebied rondzwierven en die niet in het bezit waren van een gedrukt paspoort welke ondertekend was door de gouverneur van hun garnizoen, te arresteren. In voorkomend geval dienden deze ter beschikking gesteld te worden van hun respectievelijke regimenten (brief dd. 30 juli 1700)

Veruit het meest interessantste getuigenis welke we terugvonden uit die tijd is wel een bundeltje papieren waarin zich o.a. ook twee marsbevelen bevinden. Zoals we reeds in het hogervermeld artikel van de hand van M. Van Wesemael konden vernemen, werd als ad interim gouverneur de markgraaf van Bedmar aangesteld. Deze legde benoorden het Land van Waas een verdedigingslinie aan. Het is zeker in het kader van die gebeurtenissen dat we deze marsbevelen mogen situeren. Vrij vertaald uit het Frans luidt het eerste als volgt: "Zijne Excelencie beveelt uit naam van Zijne Majesteit aan kapitein Nicolas Guilain zijn compagnie te laten marcheren vanuit de Stad Oostende naar Mechelen, waarbij de Gouverneur beveelt dat zij zullen logeren de eerste dag te St. Pieters op den Dijk, de tweede dag te St. Joris, de derde te Vinderhoute alwaar ze ook de vierde dag zullen verblijven, de vijfde dag te Kalken, de zesde dag "a Bestroy", de zevende te Lippelo alwaar ze de achtste dag zullen verblijven om zich dan vervolgens naar de Stad Mechelen te begeven. Beveelt zijne Excelencie aan alle officieren en mannen van de wet van de voornoemde plaatsen aan de officieren en soldaten dezer compagnie te geven een gewoon

onderkomen voor één of twee nachten zoals aangegeven is. Gedaan te Brussel, 10 september 1701. Ondertekend : Marquis de Bedmar". De volgende notities werden onderaan het marsbevel toegevoegd : "Volghens voorstaende ordre sijn desen compaignie gelogeert gheweest van 19 tot 21 7bre so volght."

Hierna volgen dan de namen van de burgers waarbij de militairen ondergebracht werden. Hiervan onthouden we dat bij een zekere Joscaet Dobelaer de kapitein en twee soldaten verbleven en bij Bartolomeus Neyt een luitenant en een "connestable". Alles samen bestond deze compaignie uit 40 man.

Uit het tweede marsbevel kunnen we ook de tocht van een andere compaignie volgen. Vrij vertaald luidt deze : "Zijne Excelencie beveelt uit naam van Zijne Majesteit aan kapitein Nicolas La Verdure zijn compaignie kannoniers te laten marcheren van de Stad Damme naar de Stad Mechelen, waarbij de Gouverneur beveelt dat zij zullen logeren de eerste dag te St. Joris, de tweede dag te Vinderhoute, de derde dag te Destelbergen alwaar ze ook zullen blijven de vierde dag, de vijfde dag te Grimbergen "op Sant", de zesde te Lippelo om de zevende dach te marcheren naar de Stad Mechelen. Beveelt aan de officieren ende mannen van de wet van de hogervermelde plaatsen aan de officieren en de soldaten van deze compaignie een onderkomen te bezorgen voor een of twee nachten zoals dit vermeld staat. Gedaan te Brussel de 10de september 1701. Ondertekend : Marquis De Bedmar. Uit de bijgevoegde notitie leren we dat ze te Vinderhoute kwamen op 19 september 1701. Ook deze maal volgt een lijst van de inkwartiering. Nu logeerde de kapitein samen met twee soldaten bij ene Lieven Bundervoet en de luitenant met een "connestable" bij Jan de Vos. Twee soldaten werden ook nog ondergebracht bij Joos Blanchaert, voorvader van de auteur. In totaal bestond deze compaignie uit 33 manschappen.

Dat de inwoners van datzelfde Vinderhoute niet nalieten van hun onkosten te verhalen op de Kasselrij van het Oudburg blijkt uit een aan het bundel toegevoegde brief van de Burgemeester en Schepenen. Wat meestal niet in de gewone geschiedenisboeken wordt vermeld is het feit dat wanneer een troep soldaten zich verplaatsten, deze meestal gevolgd werden door hun vrouwen en kinderen. In het behandelde document wordt dit echter duidelijk vermeld. We laten de steller van deze hierover zelf aan het woord :

"... de compaignie van Nicolas Guilain bestaende in veertigh mannen daer onder begrepen eenen capitain, lieut. ende constable boven eene grote quantijt van vrouwen ende kinderen omtrent veertigh in getal." en verder : "... de compaignie van Nicolas La Verdure bestaende in 33 mannen daer onder begrepen den capitain ende officier als voorgaende bovendien dertigh vrouwen ende kinderen...". Het bedrag dat gevraagd

werd was per soldaat of officier een schelling grote en voor de vrouwen en kinderen vier stuivers. Daar er ook nog twee wagens, elk bespannen met drie paarden, opgevorderd werden, dit om de bagage te vervoeren naar respectievelijk Kalken en Destelbergen, werd nog maar eens een bedrag van acht gulden per wagen gevraagd. Blijkbaar vond men de gevraagde bedragen bij de Kasselrij wel iets aan de hoge kant want uiteindelijk werd er een som van drie groten per soldaat toegekend. Alles samen een bedrag van twee pond, drie schellingen en twee groten.

Een ander randverschijnsel was ook dat er allerhande gespuis van diverse pluimage het land afstroopten. In een brief van 24 september 1711 gaven de hoogbaljuw en de mannen van leen van de Kasselrij van het Oudburg aan de verschillende parochies te kennen dat door de baljuw van Waarschoot een Franse "partisan of guide" was aangehouden. De man werd in de wandeling Boedens of Boetien genoemd. Hij werd ervan verdacht her en derwaarts op het grondgebied van de Kasselrij misdrijven te hebben gepleegd en dit gedurende enkele jaren. De plagerijen en andere duistere praktijken werden op een bepaald ogenblik zo'n groot probleem, dat men van hoger hand een ordonnantie uitvaardigde (dd. 16 augustus 1710) Daarin werd aan alle hoofdofficieren, baljuws, drossaarden, meiers en andere officieren het bevel gegeven om alle personen "quaetdoeners, landtloopers ende straetschenders, blauwe ende andere partijen", die met minder dan 25 man te voet of 20 te paard en ook diegenen die enig misdrijf hadden gepleegd, op staande voet aan te houden. Indien men van deze groepen enige weerstand ondervond moest men onmiddellijk de klok luiden. Waarop de inwoners van de naburige dorpen hun wapens moesten opnemen en zich naar het dorp begeven alwaar het alarm gegeven was. De boeten die opgelegd werden aan diegenen die niet op het alarm reageerden waren niet van de poes. Voor een officier bedroeg dat niet minder dan honderd guldens en voor elke andere inwoner zes guldens. Aan de waarden en herbergiers werd verboden enige verfrissing te geven aan de partijen die niet konden of wilden betalen. Bovendien werd aan alle compagniën van justitie bevolen alle dagen te patrouilleren op de grote wegen en de voornaamste plaatsen. Ze mochten hierbij niets te drinken, te eten, logement of bevoorrading vragen aan de inwoners zonder dat ze hiervoor betaalden. De dorpen zelf werd opgelegd een gedurige wacht te houden op hun torens zodanig dat ze steeds klaar waren om aan de klok te trekken van zodra er bekend werd dat een groep iets afgeperst of geweigerd had te betalen. Wanneer men naliet de klok te luiden op vraag van de compagniën van justitie of andere officier der plaats was de voorziene boete zo maar even honderd guldens. Ten slotte werd er verboden goederen te kopen van personen die niet voorzien waren van een geldig paspoort. Dit laatste was vooral bedoeld om de verkoop van gestolen of afgeperste goederen tegen te gaan.

Dat men in die periode op het platte land niet al te nauw keek aan wie men de produkten van het veld verkocht, blijkt uit een andere ordonnantie van 6 september 1712. Daarin werd gesteld dat er geen haver, hooi, tarwe, rogge of graan meer mocht uitgevoerd worden naar Frankrijk.

Een laatste fenomeen welke we hier behandelen is het binnensmokkelen van vreemde munten. Dagelijks werden er verboden oortjes met de beeltenis van de hertog van Beieren in den lande gebracht. Ze werden geslagen te Namen en vervoerd in pakken of kleine tonnetjes. Dat deze dienden aangeslagen te worden hoeft zeker geen betoog. (brief van 21 november 1712)

David MAES

NOTEN

- 1) Rijksarchief Gent, fonds Vinderhoute – Merendree nr. 175, resolutieboek van Belzele.
- 2) Hier wordt bedoeld Evergem – Belzele. Deze wijk maakte gedurende een lange tijd deel uit van de heerlijkheid Vinderhoute – Merendree.
- 3) Al deze gegevens werden geput uit het bundel briefwisseling uit de 18de eeuw – fonds Vinderhoute – Merendree nr. 1, Rijksarchief Gent.

ONZE GENTSE KEUKENRUBRIEK (Vervolg)

Ik zit een beetje in nesten. Als ik even met de neus in de lucht als oude snuisteraar door de grote magazijnen van het stadscentrum rondsletter dan zie ik hier en daar bij pakjes en doosjes etelijke waren de melding “speciaal voor de Vasten”, ook Mevrouw Palmares kwam even op bezoek en had het over de Vasten zodat het zich bij mij als een knagende worm liet aanvoelen dat ik onze lezers zo iets als een paar receptjes voor Vastenmenu’s zou moeten voorschotelen. Dat ik eens tot bij Moeitje en Tante Mele trok met de hoop daar Oude Keukenpiet te ontmoeten was logisch.

Dat ik kans had en er van in de vroege morgen Keukenpiet als gewetensvol vrijer aantrof was een buitenkansje maar dat het woord Vasten zonder de minste twijfel er een zekere malaise verwekte staat vast. Moeitje pinkte furtief een traantje weg, zuchtte en beweerde een verkoudheid te hebben; tante Mele hield zich wat afzijdig; zij stond op diët en kon zich niet erg aan de regels van de Vasten houden (ik betwijfel echter of zij dat waarlijk veel heeft gedaan) en toen ik aan Keukenpiet vroeg : wat

is Vasten ? trok hij wat benepen de schouders op, daar waar ik het klassiek antwoord verwachtte : "Zeven boterhammen eten en naar den achtste tasten." Maar heel vlug begon hij een afleiding te zoeken door te babbelen over visgerechten. Toen ik de opmerking maakte dat buiten waterzooi van vis en paling er niet te veel Gentse visgerechten bekend zijn begon hij toch te betogen dat, alhoewel de gewone Gentse volksmens (lees fabriek- en werkhuisarbeider) geen speciale viseter was, er toch steeds gekende vishuizen geweest waren rond de vismijn en in de Donkersteeg (de mossel- en friethuizen) en de visgerechten toch in onze grotere restaurants steeds gewaardeerd werden. In onze volkswijken ziet men in goedvoorzien winkels ook steeds naast de verse vis schotels met gebakken stukken vis (of het stijgend gemak voor de huisvrouw) aangeboden liggen. Dus vooruit maar : wij hebben het vandaag over vis.

Bij vroegere gelegenheden vertelden wij reeds over drogen haring, gerookte sprot, Gentse waterzooi van vis, abberdaan, stokvis, roggelever, panharing (of levaart) en laatst nog over paling, wat buiten de waterzooi en de paling meestal gerechten voor de volksmens waren. Laat ons even vermelden dat door de gekende schrijver en T.V.-medewerker Lambin niet lang geleden gesproken werd over een Gentse speciale bereiding van schelvis, iets waarover wij nooit hebben gehoord, maar dat Keukenpiet ons een hele

opsomming heeft gedaan van allerlei manier van bakken, zoden, stoven en inleggen en drogen van vis zodat wij het maar voor het opsommen hebben.

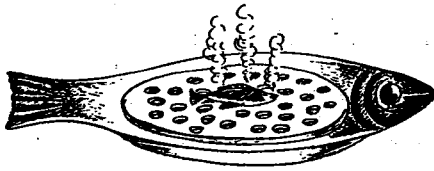
GEBAKKEN VIS

Laat ons hier dus maar vertellen dat hier vooral in aanmerking komen : panharing, schelvis (meestal kleine exemplaren), pladijs, tong (veel fijner), zeepaling, paling (zie vroeger), steur, kleine stukken kabeljauw, roobaard, spiering, wijting en andere en kleine riviervis. Voor al deze soorten ligt aan de basis goed reinigen (met of zonder kop), afschrabben, kuisen, spoelen, goed afdrogen, in de bloem draaien (soms in de melk). Dan in een warme braadpan, eerst goed voorzien van boter of vet of de twee samen, rechts en averechts goed bakken tot bruinworden toe. In sommige gevallen kan ook nog even worden in een hete oven

gestoken tot verder klaar komen. Het opdienen gebeurt meestal op een ronde of langwerpige visschotel met een versiersel van stukken of schillen citroen en peterselie. Naarvolgens de aard van de vis wordt er over of afzonderlijk een saus van de eigen bakte of een speciaal bereide saus opgediend.

Wij willen hier vooral de aandacht vestigen op steur, die gereedgemaakt in dikke schillen en opgediend met zekere groenten de hele nette indruk maakt van varkens- of kalfscoteletten.

GEZODEN VIS

Hier komen grote kabeljauw, tarbot, grote schelvis, witte en rode zalm, rog, roobaard, ook afgetrokken filets van tong en andere bij te pas. Zijn nodig : eerst en vooral de vis, een paar uren in water met

azijn, dan een grote viskastrol met een gemakkelijk inlegsel met gaten, waardoor de vis, soms in zijn geheel, soms in dikke stukken gesneden, gemakkelijk in en uit het kokend water (voorzien van zout, thijm, peper of soms passende kruiden), kan gelegd of uitgehaald worden.

Naarvolgens de voorziene bereidingen zullen de stukken vis, die vóór het koken goed waren gereinigd en geruimd, na het koken met of zonder het vel op een proper wit doek op een visschaal worden gelegd. In vele gevallen (dan zonder wit doek), worden de schotels verder opgesierd met doorgestoken aardappels in figuren rondom aangebracht, of met een speciale saus overgoten (met toevoeging van garnaal, mosselen of andere bijkomende zaken). Schilletjes citroen, peterselie en dergelijke spelen hier ook een rol ter versiering. Witte sausen bv. met karpertjes worden ook aangewend. Nochtans in de Vastentijd is het eenvoudig opbrengen met gesmolten boter en een gewone gezoden en opgeschudde aardappel het meest gepaste gerecht.

GESTOOFDE VIS

Hier komt zo wat alles in aanmerking, vooral de kleinere vissoorten en de grote dikke stukken, ook sommige riviervissen, paling, enz. De goed gereinigde vis wordt in een speciale braadpan, op voorhand goed ingevet met boter, en soms ook nog bovenop voorzien van een kluit boter bovenop in de warme oven gebracht. In sommige gevallen wordt bij het beginnen klaarkomen het vel verwijderd en de vis in de chapelure gedraaid. Toevoeging van citroen, wijn, zekere specerijen zal het gehalte van het gerecht veel verbeteren. Men zal de schotel meermalen uit de oven halen om de vis met het stooftat te overgieten; lichtekens bijvoe-

gen van azijn, ook soms witte wijn, zal het gehalte van de smaak verhogen en ook het te droog worden van de vis beletten.

Gewoonlijk is de vis klaar na een verblijf van een kwartier in de oven. Bij het opdienen kan de smaak door het aanwenden van soms naar de aard van de vis aangepaste sausen veel verlevendigd worden. Een eenvoudige bereiding is in de Vastentijd meest aanbevolen. Voor sommige vissen wordt voor de bereiding in de oven meestal een gepelde staart aanbevolen, zoals bijvoorbeeld kabeljauw en zalm.

Voor de meest hogeraangehaalde vissen zijn zekere verfijnde bereidingen, zoals voor tongenfilets, zalm en andere met meer speciale sausen, zeer aan te bevelen. Wij komen daar misschien later wel op terug. Het schijnt ons in het kader van deze aanwijzingen minder gepast.

Van de overschotten van deze vissen is heel wat te maken als vóórgerecht, bijvoorbeeld een voorgerecht van rode zalm is een primaverschijnsel op de feesttafel, maar dat schijnt ons hier nu ook minder van pas.

Laten wij het hier alleen nog hebben over de

INGELEGDE VIS

Spiering, rog, paling, haring (rolmops) zijn prima soorten voor het maken van ingelegde vis. De meeste van die zaken zijn nu echter zo gemakkelijk volledig voorbereid in potjes, glazen bokaaltjes en kommetjes in de handel te bekomen is dat met wat stukjes overschot van verliezen zou zijn u hier met recepten te vervelen. Waar het eerder in een huis zou voorkomen is dat met wat stukjes overschot van gezoden rog zou blijven zitten zodat het mij nuttig voorkomt de bereidingswijze van Keukenpiet op te geven voor :

INGELEGDE ROG

Men heeft dus de overschot van de rog die in water met azijn en een weinig zout vijf minuten heeft gekookt, dan stillekensaan op de zijde van het vuur op 20 of dertig minuten is gaar gekomen. Men neemt dan drie deciliter van het visbouillon, anderhalve deciliter goede wijnazijn, peper en zout, vier tot vijf bladen vislijm en laat alles samen goed koken terwijl men in het mengsel roert, op 't laatst enkele druppeltjes kleurstof er aan toevoegend. De vis, in een diepe schotel geplaatst, wordt nu met het vocht overgoten. Voor het volledig lauw worden voegt men dan bovenop schilletjes citroen en konkommer bij. Men kan ook wel bijwerken met stukjes paling, mossels of garnaal.

Volgens een ander recept maakt men ook een mengsel van wijnazijn, peper, enkele sjalotten en ajuin, tymoes, enkele laurierbladen, wat zout en kruidnoot. Alles wordt samen opgezet, wel afgestopt en tot koken gebracht. Afgezet laat men het geheel, met toevoeging van een paar stuk-

ken vislijm, een paar uren trekken, dan steekt men alles door en giet het op de gezoden vis.

Op dat ogenblik kwam Tante Mele tussen om over mosselen te spreken. Maar daarover is voor Gent zoveel te vertellen dat ik besloot van over de mosselen volgende maal te handelen, alsook over gedroogde vis... ofwel over een paar lekkere gebakjes daar wij allen met de Floraliën wel enkele bezoekers verwachten.

Ik zou dus dankbaar afscheid nemen als plots broer Cies thuiskwam en mij op de man af de vraag stelde : "Zeg, gij die alles weet, zijt gij soms op de hoogte of het waar is dat, met de nieuwe kerkwetten, men ook in de Vasten mag trouwen zonder weduwe of wees te zijn ?".

Daar zat het geheim van de malaise die al de ganse tijd op het gezelschap woog. Maar ik wist niet goed op welke manier te antwoorden zonder drama's te verwekken : dus volgende maal, meer daarover.

R. V. K.
(wordt vervolgd)

IV. DE VAN EYCK'S EN HET PRINSENHOF TE GENT

In de vorige besprekingen hadden we geopperd dat Jan van Eyck waarschijnlijk het retabel voltooide in het huis de Ekster in de Gouvernementstraat, dat doorliep tot in de Lange Kruisstraat en dat gelegen was naast het woonhuis van Joos Vijt (78), een lid van een adellijke Gentse familie (79). Door het zgn "Zollikoferplan" sloopte men in 1883 het huis de Ekster en op deze plaats legde men de huidige Henegouwstraat aan, welke de Volderstraat met de Reep verbindt (nota 53).

Opvallend was dat Jan van Eyck pas na 17 juli 1432 terug te Brugge vermeld wordt, waar hij dan een huis koopt. De vraag is : waar verbleef de schilder nadat hij het Lam Gods voltooide tot op deze datum ?

Jan van Eyck was hofschilder en "KAMERKNAEP" van Filips de Goede. Op het ogenblik dat Jan van Eyck het retabel voltooide en het ingehuldigd werd (6 mei), bevond de hertog zich op de terugreis (vanaf 11 april) van Dijon naar Gent, waar hij op 28 mei opgewacht werd door Isabella van Portugal die in het Prinsenhof verbleef. De dag dat de schilder te Brugge vermeld wordt verlaat de hertog Gent en reist naar Heusden (Hesdin). Reeds op 21 december is de vorst terug te Gent, waar hij tot 27 januari 1433 verblijft.

Jan van Eyck, van wie we mogen aanvaarden dat zijn opdracht te Gent voltooid was (vestiging te Brugge), wachtte eigenlijk op de hertog voor verdere gegevens. De taak die de kunsthistorici hem gaven, nl. kamerheer (80), ligt in feite ver weg van de eigenlijke rol die deze "VALET de chambre" toebedeeld kreeg. Hij was een marionet van de hertog, die steeds klaar moest staan om diens grillen te vervullen. Hij werd belast met inspectietochten en soms stuurde de Bourgondiër hem als bode of ging Jan in naam van zijn heer op bedevaart. Hij was de gelijke van de andere ambachtslui aan het hof (zoals de kok, de bakker, de kleermaker, de smid, de zanger). Het voordeel dat hij als hofschilder genoot was dat hij ontsnapte aan de verplichtingen van het gild (81), doch dit betekende niet dat hij boven zijn standgenoten verheven werd. Het is niet omdat een baas een hoog aanzien heeft, dat daarvoor de knecht hiervan geniet. Jan van Eyck werd wel bevoorreed "aux honneurs et prérogatives, franchises, libertés, drois, prouffis et émolumens accoustumés" (82). Het was trouwens uitgesloten dat van Eyck in opdracht van burgers werkte alvorens toestemming te hebben gekregen van de hertog (83). Het duurde dan ook ongeveer 5 jaar voordat de schilder de gelegenheid kreeg van de hertog om de onafgewerkte panelen van het Lam Gods te voltooiën. En wij mogen aanvaarden dat de vorst zijn hofschilder niet speciaal naar Gent had gestuurd om het retabel te voltooiën, maar dat

de kunstenaar een tijdlang in opdracht van Filips de Goede in de Arteveldestad verbleef tussen 1430 en 1432 (afwerking van het retabel). In het vorig artikel "De van Eyck's te Gent : Hun oeuvre" (84) vermeldden we dat het getekende portret van kardinaal Albergati waarschijnlijk tot stand kwam in de Arteveldestad. Niccolo Albergati, die in het Rooigemklooster verbleef, was gestuurd door de paus als gezant om de algemene vrede tussen de koningen van Frankrijk en Engeland en de hertog van Bourgondië te bewerkstelligen. Deze onderhandelingen zullen uiteindelijk leiden tot de vrede van Atrecht en het einde van de 100 jarige oorlog. In die dagen (1431) verbleven tal van Franse, Engelse en Bourgondische diplomaten, alsook bisschoppen uit Duitsland en Wales, in het prinsenhof en in verschillende abdijen en kloosters te Gent (85). Kort vóór 1431 zien we dat er tal van veranderingen en versieringen plaatsgrepen in het Prinsenhof (86). Heeft Jan een aandeel gehad in de algemene leiding van de decoratie in het paleis ? Dit zou niet verwonderlijk zijn, daar hij in opdracht van Jan van Beieren eveneens wandversieringen gemaakt heeft. Van Eyck heeft hoogstwaarschijnlijk muurschilderingen uitgevoerd in de hertogelijke residenties. In het "Tweede boek van het Gulden Vlies" (87) zien we op het opdrachtsminiatuur achter Karel de Stoute muurschilderingen met als voorstelling bomen met ranken en vogels in eyckiaanse stijl. De sierletters op de muren tonen duidelijke overeenkomsten met het opschrift op Jan van Eycks huwelijksportret van Arnolfini. De reden van een langdurig verblijf te Gent van Jan van Eyck ligt waarschijnlijk niet in de mogelijkheid van decoratieve uitvoeringen in het paleis. Wij moeten hier eerder teruggrijpen naar het gegeven dat we reeds vermeld hebben : de portrettering van de diplomaten. De diplomatieke taak van Jan van Eyck bestond er meer dan hoogstwaarschijnlijk in om tijdens het portretteren een betere relatie tot stand te brengen, maar ook om het inwinnen van bepaalde gegevens en informatie (houdingen, opvattingen, enz.). Spijtig genoeg zijn zoals de hertogelijke residenties ook de portretten verdwenen. Wij hebben wel nog in de vorige artikels de portretten van Filips de Goede en Isabella van Portugal die van Eyck zeker geschilderd heeft, maar verloren zijn geraakt, in verband kunnen brengen met bepaalde werken. Wij zullen dan ook trachten andere werken of archetypen naar de van Eyck's te achterhalen.

Hubert van Eyck en de hofhouding

Het lijkt uiteraard evident dat wij hier ook de portretten in verband met de eerste generatie van Eyck's belichten.

Wij beginnen dan ook met een werk dat enigszins beschouwd wordt als een zelfportret van Hubert (88) of een voorstelling van een ridder van de orde van St. Antonius door Jan (89), welke bewaard wordt in de

niet terug in de Levensbron. De portretten lijken mij niet van dezelfde hand te zijn als deze van "De bron des levens", doch indien men deze meester gaat beschouwen als een groepering (atelier), plaats ik zeer graag deze twee laatste portretten op het actief van de "Meester van de Levensbron".

De meester van de Levensbron

Een problematisch schilderij, dat de meesten in hun studie over van Eyck niet behandelen, is "De Bron des Levens", dat rond 1460 geschonken werd door koning Enrique IV van Castilië (nota 2 b) aan het Gerosolimiten klooster van O. L. Vrouw van Parral te Segovia voor het H. Sacramentsaltaar en dat zich thans bevindt in het Prado te Madrid. Het Allen Memorial Art Museum te Oberlin (Ohio) bezit een waardevolle kopie naar dit werk. Sommige geleerden hebben als hun mening gegeven dat dit schilderij een voorstudie was van het Lam Gods en dusdanig geschilderd werd door Hubert (94). Anderen zijn van mening dat het schilderij een jeugdwerk is van Jan of een kopie naar een verlorengedaan origineel van de hofschilder (95), dat hij mogelijk geschilderd zou hebben tijdens zijn verblijf in Spanje (96). Nog anderen denken dat het werk een kopie is naar een pré-eyckiaans schilderij, dat kort vóór 1420 tot stand kwam (nota 68).

Onderaan in het midden ziet men de Levensfontein met in het water de hosties, die verwijzen naar het hostiewonder van ± 1410 te Segovia, een mirakel dat geproclameerd werd door de biechtvader van de koning, nl. de jodenhater Alphonsus de Spina. Daarnaast ziet men de "Overwinning van de Kerk op de Synagoge". Onder de kerkelijke vertegenwoordigers herkennen we rechtopstaand : de paus, de kardinaal, de bisschop (die gekopieerd is naar de H. Donatius van Jan's Van der Paele-Madonna), de priester (?), de abt; en al knielend : de keizer (afbeelding van Keizer Sigmund, door de schuin oplopende wenkbrauwen waarschijnlijk gekopieerd naar een munt), de koning, de graaf (die teruggaat op de 1ste ruiter van het gestolen paneel), de ridder en de burger (die ons herinnert aan St. Maarten van de Strijders Christi). De man in het zwart totaal links – gekleed naar de Bourgondische mode van ca 1450 – is vermoedelijk een zelfportret. De kledij van de burgers met uitgehakkelde mouwen, omboord aan de insnijdingen met bont, herinnert aan de mode van omstreeks 1410, de datering van het hostiewonder. De vormeloze structuur en de gebrekkige tekening wijzen op kopiëerwerk. De man in het zwart en de groep joden rechts zijn van een hogere kwaliteit. Deze bewegende groep verwijst in het geheel niet naar van Eyck, maar vinden we wel terug in een tekening in het museum te Leipzig van omstreeks 1415-1420 (nota 39b), welke als Bourgondisch (97) of als Gent-Brugse school

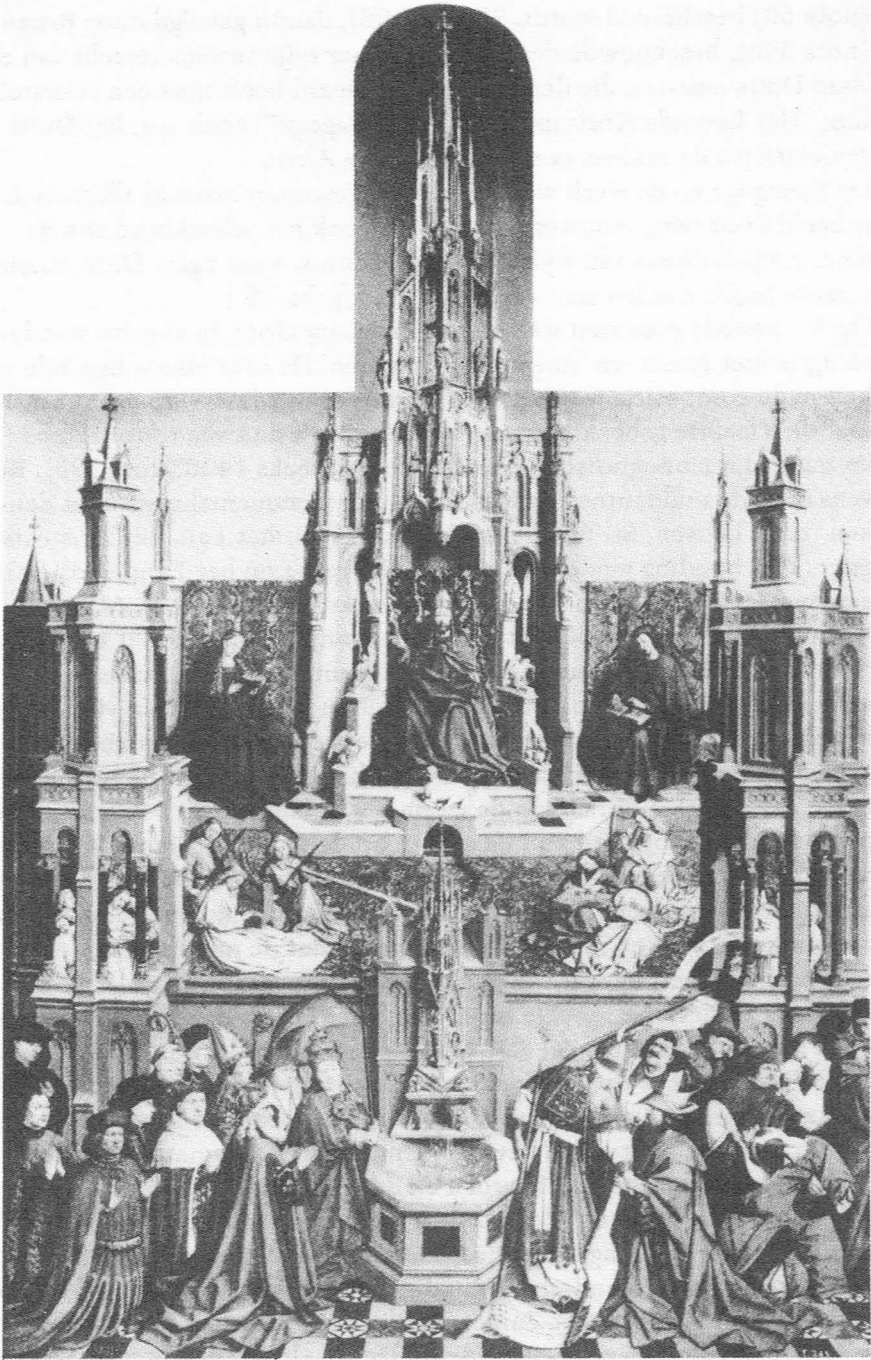

Fig. 2. De Levensbron, leerling van Van Eyck ($\pm$ 1460).

(nota 68) beschouwd wordt. Winkler (98), daarin gevolgd door Bruyn (nota 39b), beschouwde deze tekening naar mijn inziens terecht van een Zuid-Duits meester, die deze groep gekopieerd heeft naar een voorstelling "Het Levende Kruis met Kerk en Synagoge", zoals o.a. het Duits schilderij uit de oud-verzameling Lersch te Aken.

De Synagoge en de Kerk werden in onze gewesten meestal allegorisch afgebeeld door twee vrouwen. De tegels alsook het schaakbord van de vloer roepen direkt van Eyck's Rolin-Madonna voor ogen. Deze Valencianse tegels werden zeer veel door Jan afgebeeld.

Op het tweede plan zien we zoals op het Lam Gods de engelen zonder vleugels met passie- en muziekinstrumenten. De over elkaar liggende vlakken in de compositie werden door Weale (nota 2d) in verband gebracht met de Vlaamse gebeeldhouwde retabels, doch de twee toneeltorens vooraan zijn iconografisch ondenkbaar omstreeks 1420 (nota 39b). Bovenaan in de middentoren, die ons aan een sacramentshuisje doet denken (o.m. Leuven, St. Pieterskerk), troont vóór het Lam de Christusfiguur. Zijn houding vinden we gedeeltelijk terug op het Lam Gods en in een eyckiaanse tekening "De zegening en kroning van de H. Maagd" (Wenen, Albertina), welke duidelijke verwantschappen toont met de zgn. Norfolktriptiek (Vierhouten, verz. Van Beuningen), een Luiks retabel van omstreeks 1415. Ook de architectuur en de versieringen vinden we in zekere mate terug in deze tekening, die mogelijks een kopie is naar een verlorengestaan werk van Hubert (archaïsche iconografie, vernieuwde behandeling). Vooraan op de troon herkennen we de pelikaan en de phoenix, die gekopieerd zijn naar deze op de troon van Jan's Dresdener reisaltaartje. Links en rechts herkennen we Maria en Johannes de Evangelist, die geïnspireerd zijn op het Lam Gods. Door de ontleningen aan verschillende werken mogen we aanvaarden dat de meester van de Levensbron een leerling was van Jan van Eyck, die gretig gebruik maakte van Jan's atelierschetsen. De tegels van de troon vinden we terug op van Eyck's onafgewerkt paneel "De Madonna met Jan de Vos" (New-York, verz. Frick), wat er op wijst dat de schilder nog na de dood van Jan werkzaam was in diens atelier. De ui-vormige accolades in de troon, de grijze tonen, de licht-grijze bevreedende indruk, de matheid in het coloristisch effect, het doffe groen en de ruwe afwerking in de licht-effecten wijzen er op dat deze Duitse leerling (synagoge) van Jan van Eyck reeds een tijdlang Brugge verlaten had en zich vestigde in Spanje, waar hij een invloed onderging van de regionale kunst. Deze tweede rangs kunstenaars werden in het Zuiden hoog gewaardeerd en hun werken werden zelf gekopieerd. Een duidelijk voorbeeld daarvan is "De Madonna en het kind in een interieur" in het College te Covarrubias (Burgos), dat een replek is van een regionaal kunstenaar (99) — een werk waartoe tal van eyckiaanse panelen als voorbeeld dienden (100) — naar een ver-

loren geraakt werk van de meester van de Levensbron (zelfs het Duitse opschrift kopieerde de schilder).

Opvallend is dat het brokaat achter Johannes de Evangelist op de Levensbron herhaald wordt in een eyckiaanse "Staande Madonna in de nis" (New-York, Metropolitan Museum), waarvan de Maagd gekopieerd is naar Jan's "Madonna bij de fontein". Door de archaische vormgeving schreef men eerst het werk toe aan Hubert (nota 92, kopie; 94c; 38a kopie; 83b Jan en Hubert, 88b ?) of als kopie van Petrus Christus (101) mogelijks naar Hubert van Eyck. De kille harde plasticiteit, de spitse ge-laatvorm, de overladen schijnarchitectuur met langs beide zijden vrouwe-beeldjes voorstellend de kerk en de synagoge, de toegepaste compilato-rische werkwijze (= ontleningen aan verschillende eyckiaanse werken), de voorliefde voor architecturale omlijstingen, de gladde porceleinachtige afwerking, het tapijtpatroon, de lichte grijze tonen verwijzen in het geheel niet naar Petrus Christus, maar eerder naar de Levensbron. De architectuur lijkt op een doorsnee van een middenschip van een gotische kerk, wat bevestigd wordt door het opschrift. De door schalken geleide en met pinakels versierde pijlers en de met vier passen doorlopende luchtboog met hoogsels langs de bovenzijde en een hangende kruisbloem onderaan, zoals we ook zien op een getekende "Verkondiging" (nota 71), kennen we niet in het bouwkundig erfgoed van onze gewesten, maar treffen we wel in Duitsland aan. Aan de hand van de architectuur dateerde Weale (nota 38a), daarin gevolgd door Panofsky (nota 68), deze "Staande Madonna" omstreeks 1460, wat wij aan de hand van de tekening weerleggen. Indien de technische verfijndheid van deze "Staan-de Madonna" afwijkt van de ruige Levensfontein, dan wijzen er tal van elementen naar dezelfde stijl. In de groepering mogen wij dit werk onder-brengen in het oeuvre van de meester van de Levensbron. Een gelijkaar-dige stijl vinden we ook in de afwerking van Jan's onvoltooide "Madon-na en kind met St. Elisabeth van Hongarije, St. Barbara en Jan de Vos", die vanaf 1441 tot 1450 prior was van het Karthuizer klooster van Ge-nadedal nabij Brugge. Van Eyck heeft dus vanaf 30 maart (de dag waar-op de Vos prior werd) tot 9 juli 1441 (de overlijdingsdatum van Jan) de mogelijkheid gehad om te werken aan dit paneel.

De afwerking werd toegeschreven aan Petrus Christus (nota 68). De vol-tooiing gebeurde vóór 3 september 1443, de dag waarop het schilderij onthuld werd door de Ierse bisschop Martin of Mayo. De plooiën met de perkamentachtige kreukels van het gewaad, dat gedeeltelijk in lange punten hangt, de porseleinachtige gladde en blanke gezichten, de handen zonder uitdrukking, de toneeltoren in het landschap, de laat-romaanse kapitelen 2 aan 2 gelijk, het landschap dat gekopieerd is naar Jan's Rolin-Madonna, wijken totaal af van Petrus Christus' gelijkaardige vereen-voudigde voorstelling "Jan de Vos met de H. Barbara voor de Maagd en

het Kind” te Berlijn, waarin de draperieën veel soepeler en sierlijk zijn en zijn typische lichtbehandeling meer genuanceerd. De afwerking van het werk te New-York mogen we toeschrijven aan de groepering van de meester van de Levensbron, die een gelijkaardige stijl vertoont. De groepering van de meester van de Levensbron neemt de materie-behandeling van Van Eyck over, doch deze begrijpt de verlichte kunst van zijn leraar niet en grijpt daarom terug naar oudere voorstellingen.

Jan van Eyck als hofschilder

Heins (nota 45) meende dat Jan van Eyck in 1431 een portret maakte van de Gentse poorter Jan van Roubaix, die samen met de schilder de reis ondernomen had naar Portugal (cfr. nota 55), en dat deze voorstelling zich thans bevindt in de Staatliche Museen te Berlijn. De identificering van het model met deze Gentenaar kan gemakkelijk weerlegd worden, daar dezelfde persoon in de “Codex van Atrecht” (1573) van Jacques Leboucq vereenzelvigd wordt met Baudouin de Lannoy (nota 46), heer van Molenbeek, die bekend stond als stotteraar. De vereenzelvingen in deze codex mag men niet al te zwaar laten doorwegen (zie verder). Het portret lijkt ook bekend geweest te zijn uit atelierschetsen. We herkennen deze persoon op de 16de eeuwse Keulse panelen met als voorstelling “Het leven van de H. Bernardus” en “De aanbidding der wijzen” van de meester van de H. Familie, alsook in het kostuumboek in het British Museum te Londen. Enkele facetten van dit werk wijken af van de andere portretten van Van Eyck : het rechteroog dat gedeeltelijk schuil gaat achter de neus, de naar boven gerichte pupillen zoals op het portret van Marco Barbarigo, de hoed die gekopieërd is naar het voorbeeld op “Het Arnolfini-huwelijk”, de rechterhand (met de staf) die overgenomen is uit “Het Tymotheos-portret”, doch welke niet zo plastisch behandeld is en niet dezelfde subtiele speelse belichting heeft. In vergelijking met de kopie in de “Codex van Atrecht”, waarop ook de hand te groot is afgebeeld — een heel typisch voorbeeld voor Jan van Eyck, is deze op het schilderij in een juiste verhouding afgebeeld. Hierdoor is het gezicht veel kleiner dan op de andere werken van Van Eyck. Jan plaatst zijn figuren tegen een donkere wand, Baudouin de Lannoy is hier voor een donkere ruimte geplaatst. Om die reden denk ik dat wij hier niet te maken hebben met het originele werk van Jan van Eyck, maar met een kopie uit de 2de helft (goede proporties) van de 15de eeuw.

Een ander werk dat algemeen aanvaard wordt als een authentiek werk van Jan van Eyck en dat wij hier met zekerheid afschrijven is het wel bekende “Arnolfini-portret” in de Staatliche Museen te Berlijn. Als voorbeeld nam de schilder “Het Arnolfini-huwelijkspportret”, doch we

Fig. 3. Portret van Baudouin de Lannoy 2de helft van de 15de eeuw.

zien enige duidelijke verschillen met dit portret (het verdwenen lidteken in de kin, de minder geaccentueerde mond; de verdwenen rand rond de ogen, de gemoduleerde hersenpan zoals bij Van der Goes, de geringe ruimte in de kompositie, het vlak aanvoelende gezicht). Het hoofddeksel is gekopiëerd naar de man op de muur van de Rolin-Madonna, doch de stijfaanvoelende plooienvall (vgl. de man met de rode tulband) en het overvloedige licht op de hoed wijken af van Jan's kunst. De summiere suggestie van enkele letters op de brief is in tegenstrijd met Jan's zichtbare letters en zinnen op de brieven (Tymotheos) en op diens getijdenboeken (Van der Paele-Madonna). De schematische handen die ook hier

Fig. 4. Portret van Arnolfini, alias Filips de Goede (ca. 1500)

in een goede verhouding zijn weergegeven, kan men nog moeilijk vergelijken met Jan's sterk gemodelleerde ledematen.

Arnolfini heeft op zijn huwelijksportret kastanje-bruine ogen, terwijl deze figuur grijze pupillen heeft. Zou Jan die de kleuren op het getekende portret van Albergati van de ogen zo duidelijk beschrijft, zich deze flater veroorloven? Het gehele werk ademt in een zekere vlakheid en zwakheid, die we in zijn ander werk niet aantreffen. Het lichte koloriet verraadt dat het schilderij tot stand kwam kort na 1500.

Waarom zou men in die periode nog een schilderij – in Vlaanderen – laten maken van een reeds overleden Italiaans koopman? In de eerste

helft van de 16de eeuw werd de vrouw op het huwelijks-portret van Arnolfini geïdentificeerd met "Bonne van Artois", de tweede vrouw van Filips de Goede. Onder de getekende kopie in de Codex van Atrecht (Arras) en op een gelijkaardig schilderij in de Staatliche Museen te Berlijn vinden we haar naam vermeld (nota 46).

Men heeft de man op het huwelijks-portret waarschijnlijk geïdentificeerd met de hertog. We mogen dan ook veronderstellen dat "Het portret van Arnolfini" (alias Filips de Goede) gemaakt werd om te prijken in een portrettengalerij. Het teruggrijpen naar oudere voorbeelden voor overleden personages is kenmerkend voor de 16de eeuw. Reeds in deze artikelen over "De van Eyck's te Gent" hebben we "De Madonna van Maelbeke, alias van Yperen", de Washingtonse "Annunciatie" (toegekend aan een practicien naar ontwerp van Jan), "De man met de anjer", "Het portret van Baudouin de Lannoy" en "Het portret van Giovanni Arnolfini" afgeschreven van Jan van Eyck. Wij hebben dit gedaan aan de hand van de disproporties; een dergelijk onderzoek zou ook nog voor andere schilders moeten gebeuren.

In het volgend artikel over "De van Eyck's te Gent" zullen wij de leerlingen aan de hand van documenten trachten te achterhalen.

Rudy VAN ELSLANDE

NOTA'S

Voor de nota's van 1 tot 49 verwijs ik naar mijn 1ste artikel : De van Eyck's te Gent; voor de nota's van 50 tot 60 raadpleegt men het 2de artikel : De Van Eyck's te Gent : De verblijfplaatsen; terwijl men voor de overige nota's tot 77 het vorig artikel : De van Eyck's te Gent : Hun oeuvre naslaat. Deze artikelen zijn allen verschenen in "Ghendtsche Tydinghen".

78. Kenlic zij ect. dat Olivier de Grave commen es ect. kende ende lijde dat hij heeft vercocht wel ende redelic Lievine Soetmans doude, deen hechtscheede van eenen huus ende stede... jnde Langhe Cruusstrate, tusschen eene plaetse met eenere poorte, toebehorende den hoire van Joos Viit ende van joncfr. Lysbetten Borluuts, ziere wettelicke gheselne de was, an desen zijde ende Godevaert Luibs huus om dander, gheheeten den Inghel (Gent stadsarchief, jaarregister 1460-61, f° 9). Een jaar na de dood van Joos Vijt (1439) verkocht zijn weduwe een gedeelte van het huus aan Jan Vilain, die het in 1457 verkocht aan de familie Utenhove. In 1462 verkochten de erfgenamen van Vijt het huus aan de familie Sersimoens, die het drie jaar later verkocht aan Willem, bisschop van Doornik.

79. Ridder Christoffel Vijt liet op 7 aug. 1404 een gebouw slopen aan het Pas, de Roode Turre genaamd, dat hij gekocht had van Hendrik Bogaerd en naast dat van Jacobs Hubbelins. Zijn dochter Catharina Vijt, die gehuwd was met Laurens Willemsone verkocht dit huus aan Pieter van Aken (Gent, stadsar., jaarreg. 1416-7, f° 33) in 1416. Dit nieuwe huus noemde in de 15de eeuw het huus van Nevele. De derde vrouw van de schilder Raphaël van Coxie noemde Margaretha Vijd; zij stierf in 1582 (Mechelen, Stadsarchief, Goedenis-boek 1593-94, f° 18). In

- 1865 publiceerde de Gentse uitgever Vijt het valse schilderboek van Lucas de Heere geschreven door J.-B. Belbecq. in "Oud en nieuw" (blz. 13).
80. *M. Devigne*, Van Eyck, in : Collections Grand Maître, Brussel, 1926, blz. 33; b) *F. Duvelberg*, Niederländische Malerei der Statgotik und Renaissance, Potsdam 1927, blz. 7; c) *W. Martin*, De Vlaamsche primitieven op de tentoonstelling te Brugge, Amsterdam (geen jaartal van uitgave), blz. 6; cfr. *J. Duverger*, Jan van Eyck as Court painter, in : The connoisseur, 1977, blz. 172-179.
  81. *M. Conway*, nota 2, blz. 84, 89
  82. Veroorlovingen geschonken door de hertog aan Jan van Eyck, Rijsel, Archief van het département du Nord, B. 19022, nr. 39807; cfr. *Clerbout*, La bourgeoisie et les Bourgeois dans l'ancien Bruxelles au point de vue historique et juridique, in : Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, dl. XI (1897), blz. 398-419, dl. XII (1898), blz. 192-214 en 281-309; *A. Pinchart*, Archives des Arts, Sciences et Lettres, Gent, 1881, dl. II, blz. 236.
  83. *J. Duverger*, Het statuut van de 16de eeuwse hofkunstenaar in de Nederlanden, in : Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, jb. 1982, blz. 78; *A. Michiels*, Histoire de la peinture flamande, 2de uitgave 1/2, blz. 213
  84. *R. van Elslande*, III De van Eyck's te Gent : Hun oeuvre, in : "Ghendtsche Tydinghen" dl. I, 1984
  85. *G. Du Freme de Beaucourt*, Histoire de Charles VII, dl. II, Paris, 1885-1892, blz. 438-441; *M. R. Thielemans*, Bourgogne et Angleterre, Brussel, 1966, blz. 53; Rijsel, Archief de département du Nord, B. 1954, f. 74v^o, 82-83; *E. de Monstrelet*, Chronique, in : Société de l'histoire de France par L. Douet Darcq, dl. IV, Parijs, 1857-1862, blz. 18-19, 209-214.
  86. Gent, Rijksuniversiteit, Hs. G. 6049.
  87. Brussel; Koninklijke Bibliotheek, Hs. 9028; Cfr. *A. Bayot*, Observations sur les manuscrits de l'Histoire de la Toison d'Or de Guillaume Fillastre, in : Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique, vol. V (1907), blz. 425-438.
  88. *E. Schenk*, Selbstbildnisse von Hubert und Jan van Eyck, in : Zeitschrift für Kunst, dl. III, Leipzig 1949, blz. 4 e.v.; b) *O. Seeck*, Die charakteristischen Unterschiede der Brüder van Eyck, Berlijn 1899; *E. Durant-Greville*, Hubert et Jean van Eyck, Brussel 1910
  89. *L. van Puyvelde*, nota 23, blz. 36, 138; *M. J. Friedländer*, nota 9, blz. 58-59.
  90. *F. Winkler*, Das werk des Hugo van der Goes, Berlijn 1964, blz. 119.
  91. Basel, verz. Bachofen
  92. *Durant-Greville E.* zie nota 88
  93. *W. H. J. Weale en M. W. Brockwell*, The Van Eycks and Their Art, Londen, 1912.
  94. *A.-J. Wauters*, De Vlaamsche schilders der 15de eeuw, Gent, 1886, blz. 23; *Passavent*, Die Christliche Kunst in Spanien, Leipzig 1853, blz. 127; *W. H. J. Weale*, nota 38 (kopie), *O. Seeck*, nota 88 (kopie ?); *E. Durant-Greville*, nota 88, (kopie door een leerling van Hubert) *O. Kurz*, Hubert and Jan van Eyck, in : Encyclopedia of World Art, dl. V, 1961.
  95. *P. Post*, Der Stifter des Lebensbrunnens der van Eyck, in : Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen, dl. XXXI (1922), blz. 120 e.v.; *D. Vansina*, De Vlaamse Primitieven, Leuven 1949, blz. 35-36; *A. Stubbe*, van Eyck en de Goethiek, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven 1947, blz. 32.
  96. *O. Pücht*, in : The Burlington Magazine, 1956
  97. *F. Becker*, Handzeichnungen alter Meister in Privatsammlungen, Leipzig, 1921, blz. 1.

98. *F. Winkler*, Die Stifter des Lebensbrunnens und andere Van Eyck-Fragen, in : Pantheon, dl. VII (1931), blz. 125 e.v., 188 e.v.
99. De grove behandeling, de vereenvoudiging van sommige motieven, de aarzelen-de tekening en vooral de onrustige draperiën van Maria's mantel doen denken aan de school van Fernando Gallego.
100. Compositorische overname van de Ince Hallmadonna en de Madonna in een vertrek uit de nalatenschap van baron de Gemmis, de nis in de rechterwand van de Lucca-Madonna, de rozekrans en de opschriften op de wand van het Arnolfini bruidspaar, het stadszicht door het raam op het Lam Gods.
101. *E. Larsen*, Les primitifs flamands au Musée Metropolitan de New York, Utrecht-Antwerpen 1965, blz. 109-110; L. Kaemmerer, nota 1.

DOODPRENTJES

Heelwat leden lijken nauwelijks te weten dat ons documentatiecentrum over een vrij interessante collectie doodprentjes beschikt. Anderen weten het wel, maar oordelen weleens dat die enkel belangrijk zijn voor de genealogen onder ons; niets is minder waar, want zowel de vóór- als de tekstzijde bieden ons inderdaad veel meer dan alleen maar een paar namen en data.

Onze doodprentjes hebben in de loop der tijden een evolutie meege-maakt die op diverse punten merkwaardig en een studie waard is. Denken we maar aan druk en opmaak, al dan niet verdwenen generaties van drukkers en begrafenisondernemers, de leer van het vagevuur (aflaten !), citaten uit de bijbel, gedichtjes, echt originele en soms verrassende teksten, diepe religiositeit naast profane en nuchtere taal, foto's van zowel de kleine man als van illustere voorzaten of oorlogsslachtoffers, waardigheid van de overledene (wie was wie in deze of gene gemeente ?), af-beeldingen van eenvoudige of naïeve maar ook van unieke kunstwerkjes, de overgang van enkel- naar tweevleugelige prentjes, de evolutie van onze taal en het taalgebruik, Frans in Vlaanderen... en ik vergeet nog veel aspecten.

Ook al zal het bij niemand opkomen om er humor in op te zoeken, toch kon ik er wel eens een paar "opmerkelijke" uitdrukkingen in terugvinden : zo was er één man die slechts "kortstondig" was overleden en enkele Westvlamingen zouden zelfs "haastig" zijn overleden ! Zouden die even voordien soms hebben staan trappelen van ongeduld ?

De waarde van al dit bronnenmateriaal wordt wel eens onderschat, maar in privé-bezit is die waarde nul, met uitzondering wellicht van een paar "santjes" waarvan u en ik om sentimentele redenen geen afstand willen of kunnen doen : alle begrip daarvoor.

Maar u hebt het al begrepen : dit is inderdaad een oproep tot alle leden, want, alhoewel onze collectie niet onaanzienlijk is, kunnen wij ze bezwaarlijk als "groot" bestempelen, zeker in vergelijking met een aantal andere documentatiecentra.

Als ieder lid nu eens zijn eigen steentje bijdraagt, kan dat veranderen en als ieder van ons daarenboven zijn familie en relaties aanspreekt, kunnen wij er echt iets van maken.

Uit ervaring kan ik u ook nog dit vertellen : de kinderen van fervente verzamelaars werpen veelal de doodprentjes-erfenis weg, de derde generatie (bijna) altijd, terwijl ze hier zorgvuldig, systematisch, voor eeuwig en voor het hele nageslacht – en dus niet voor een paar gegadigden – worden bijgehouden. Ons (= uw) documentatiecentrum heeft derhalve meer kans om zelfs uw eigen nageslacht over het voorgeslacht te informeren dan uzelf. Dagelijks worden een massa doodprentjes naar de prulmand verwezen. Doen wij daar iets aan ? Ik geloof dat iedere heemkundige hier een stukje verantwoordelijkheid dient op te nemen.

Bezit u drie of meer prentjes van één en dezelfde persoon ? Geen nood : bezorg ze ons gerust alle drie of alle tien. We hebben immers een ruildienst die weldra in werking treedt.

En vergeten we ook niet dat nog een verzameling rouwbrieven, dankbetuigingen, huwelijksaankondigingen, geboorte-, communie-, devotie-, bruilofts- en veel andere gelegenheidsprentjes werd en wordt aangelegd en uitgebreid.

Mag ik tenslotte een concrete (vrome ?) wens uiten ? Indien ieder lid ons volgende zondag tien prentjes aanbrengt, hebben wij er ineens 15.000 meer... tenzij u dit aantal te klein vindt.

U is trouwens iedere zondag welkom.

Walter SORGELOOSE

RARE SNAKEN EN KWASTEN IN HET GENTSE PATERSHOL

Eerst een paar woorden geschiedenis over dit interessant stadskwartier. Dit stadsgedeelte is een compact geheel van oude en historische gebouwen. Circa honderd huizen en grotere gebouwen, vanaf de veertiende tot de achttiende eeuw zijn aldaar geklasseerd of wettelijk beschermd. Het strekt zich uit vanaf de Geldmunt in het westen tot het Sluizeken in het oosten en tussen de Leie in het zuiden en de Lange Steenstraat in het noorden.

Dit vroegere grafelijk domein waarvan in het noorden de gedempte Plotersgracht de grens was – erbij begrepen het Gravensteen en het Sinteveerleplein – was reeds sinds het einde van de negende eeuw – met vanaf de tiende een nederzetting van lederbewerkers (coriari) – een winterkwartier voor de grafelijke soldaten. Het heeft een oppervlakte van 5 1/2 ha.

Nu is de algemene indruk die van verval, maar... de herstellingen komen met prioriteit tegenover gans ons land.

Men kan zich nu moeilijk indenken dat het hier nog tot het midden van vorige eeuw een residentie-wijk was, bewoond door gegoede personen. Vanaf de tachtiger jaren der gemelde eeuw begon het kwartier aan zijn voornaamheid, wat betreft de bewoners, te verliezen.

Een soort proletariaat, ingevolge de uitbreiding van de industrialisatie te Gent, kwam er de huizen betrekken : hard werkende mensen, die als afleiding niets anders hadden dan een druppel en een pint en bij dronkenschap aan het twisten en het vechten gingen.

Dit mocht echter niet als veralgemeend worden aanzien, er waren aldaar ook anderen die niet zo marginaal deden, deftige lieden die er een gezonde leute op na hielden.

Die buurt heeft tot op heden nog een ongunstige roep, ongegrond ten anderen. Die vroegere toestanden hebben uitgedaan, sinds de na de tweede wereldoorlog veranderde levensomstandigheden.

De naam Patershol aan het kwartier gegeven is hoogstens honderd jaren oud en zou komen van :

1) Een onderaardse gang, nog gedeeltelijk bestaande, komende uit het klooster der Carmelieten naar de Leie en aldaar uitkomende neven de Zuivelbrug en nog door zichtbaar metselwerk, afgesloten.

of

2) De doorgang naar het klooster, dit is de overdekte nog bestaande gang in de Plotersgracht (straat met die naam).

Wie waren aldaar de meest gekende volkstypes ? Allen schilderachtige

mensen :

Loele de vuilbak, ze scharrelde in de vuilnisbakken van het gehele kwartier, alles kon haar dienen.

In de Plotersgracht, destijds in een huis met nummer 19, woonde Dikke Mie alwaar ze een spekkenwinkel openhield, ze verkocht er haafnepietjes (kleine suikerbolletjes in allerlei kleuren in een lang en zeer dun blinkend-gekleurd papieren zakje), babbelaars, zuur-en-zoetjes, tsoesen, muiletrekkers, windbollen, zwarte en eetbare rekkers ook kijsebanden geheten, gomkens, kirmellen, kolissenheit en kolissenbruut, tsoepkens. Iedere soort lag op een afzonderlijk teljoortje, die allen op een tafeltje stonden of op een laadje aan het straatvenster. Onnodig te zeggen dat die zoetigheden 's zomers duchtig het bezoek kregen van vliegen, bijen en soms mieren, maar men nam dit er maar bij.

De katrien- en confituurspekken bevonden zich in een bokaal of blikken doos, uitzonderlijk waren er soms ook appeltoesoen. Reeds voor een half censeke of triepken (één centiem), maar dit waren dan de allerarmsten, kon men er bediend worden.

Zulke winkeltjes waren eldorado's voor de schoollopende jeugd uit de lagere klassen !

Ik herinner mij nog dergelijke winkeltjes, onder de toren van Ekkergermerk, bij Mietse de Duuve, aan de hoek van het Sint-Martinusblijden; Korlie in de Wintertuinstraat en Kattiesieke in de Ekkergermerstraat tegen de Raas van Gaverestraat, deze laatste, een ongehuwde vrouw van midden de vijftig in die tijd, verkocht "krullekens" een soort katrienspek, zeer smakelijk, door haarzelf gemaakt en door gans Ekkergermekend. Het stonk er, in haar winkel, hard naar kattepis, vandaar haar bijnaam, maar deze geur was geen hinder voor de kopers, waartussen opsteller. Die tijd is lang voorbij !

Naar Roghes schrijft in Vooruit van 12/13 februari 1972 woonde er in het Patershol een Menier Bastien. Hij speelde er de aristokraat en was immer als een grote heer gekleed. Hij was geleerder dan zijn omgeving – daarom de titel "Menier" – en deed allerhande schrijfwerk voor de mensen uit zijn buurt. Deze wijze van handelen bezorgde hem klandieze in zijn winkel, hij verkocht oude meubels en dito klederen, ook huisgerief, maar verhuurde dit alles ook in bijzondere gelegenheden wanneer de cliënt weinig kapitaalcrachtig was, een gewone toestand aldaar.

De danszaal "t Cameliaatje" in de Rode Koningstraat, heeft er de plaats moeten ruimen voor een niet in het kader passend gebouw aldaar.

Het verdwenen, grote huis had een bordes van vier à vijf treden. Op zaterdag- en zondagavond – soms tot laat – werd er aldaar duchtig gedanst, gedronken en gevochten. De elektrische orgel had geen rust, de ene "kluit" (10 centimes) na de andere verdween erin, later ging de prijs omhoog en was het meer : een "koartse" (25 centimes) tot één frank.

Er was daar ook een “buitensmijter”, die soms aan het begin van iedere dans riep : “Allez, vooruit, elk mee zijn slonse” (op de vrouw doelende.) Deze Cerberus wierp nu en dan, op een hardhandige wijze, de ene of andere onverlaat of woesteling het bordes af, de straat op, waar deze soms zijn roes bleef uitslapen tot de “nachwoaker” er voorbij kwam en hem dan in “den Amigo” of “Rolleken” stak. Vrouwen, die moeilijk werden, konden op geen gunstbehandeling rekenen in “’t Cameliaatje”.

Het verschil tussen mijn en dijn kon beter zijn in het Patershol, in het bijzonder als de dief dorst had en op zijn “lappe” was (aan de zwier zijn). Sommigen, dronkaards en vechtersbazen, speelden voor baas in die buurt, hun lichaamskracht gaf hun aanzien en boezemde schrik in aan anderen.

In de dertiger jaren heb ik – opsteller van dit artikel – er aldaar meerdere gekend, toen ik als jonge politiemann, met de witte helm op, dienst deed in het Patershol.

De “Tiens”, twee broeders, de oudste “de Schele” en “Tseef de jongste”. Ze reden de stad rond met een grote hondekar om vodden en beenderen op te halen. De kar reed soms scheef wanneer de bestuurder wat té diep in het glas had gekeken.

Kort vóór de laatste oorlog, op een zomerdag, sprongen beiden onder de invloed van de drank en als weddenschap voor een “pinte”, vanaf het kolenschip van Titelboom, aan de Kraanlei, in de Leie. Ze zwommen onder de Vleeshuisbrug tot achter de vismijn in de Lieve. Politie en brandweer werden verwittigd. Aan de Sint-Widostraat, ter hoogte van de watertrap, wilden de “Tiens” op vaste grond komen, dit ging niet goed gezien de modder en de brandweer stak hun een ladder toe ! Eens aan land werd het vuil van hun klederen en aangezichten afgespoten. Ze hadden hun weddenschap gewonnen maar een proces-verbaal opgelopen en ook de kosten van de brandweer kwamen erbij, de kleinste bekommernis voor onze zwemmers, boete betaalden ze niet, ze gingen liever gaan “zitten” (gevangenis).

Dit was maar één der streken van beiden. De “Tiens” waren ruziemakers en spotters.

Lange Mon en zijn broeder waren ook “voddenrapers”, men noemde ze de “Duims”. Ze waren geen goede vriendjes met de “Tiens”, mogelijks vanwege de concurrentie, ze waren min hevig in hun “esbatementen” dan de “Tiens”.

Pierke Logé was een klein persoontje, twee koffiekannen hoog zoals gezegd wordt, maar die geweldig kon drinken, waar stak hij dit ? Hij sliep soms in een grote ijzeren ton, zoals Diogenes van Sinope, de Griekse wijsgeer het circa vierentwintighonderd jaar vóór hem deed. Wanneer hij een politiemann zag dan moest hij vechten en gebruikte dan zijn kloefen als wapen.

Jules, een groot persoon die wat van boksen afwist, dronk graag en vocht dan, iedereen uit de buurt was bang voor hem. Hij vroeg soms aan de burens vijf frank voor een “inbrekerken” hij bedoelde daarmee glazen bier. Plots stopte hij met drinken en werd een deftig burger, hij was een goed stielman. Niettegenstaande zijn gedrag had die man een goede inborst.

Ik gedenk hier de heer Lampaert, oud-inwoner van het Patershol, een deftige en brave man, een zestal jaren geleden overleden, voor inlichtingen mij gegeven over enige Patershol-types.

Tseef de groenselboer, hij dierf soms ook wel eens té diep in het glas kijken, maar deed veel voor de kinderen uit de buurt. Elodie de Kelebijterige, als ze bedronken was moest ze ruziemaken en vechten, dan trachtte ze in de keel te bijten van haar tegenstander(ster).

De Maandagvechter, iedere maandag of bijna vocht hij, anders voelde hij zich niet gezond !

Een bejaarde oud-kleerkoper uit de Vrouwebroerstraat lag op sterven en de pastoor kwam bij hem met het Heilig-Oliesel voor de berechting en zalving van de stervende. Toen dit gedaan was kon deze laatste zich niet houden te zeggen tegen de priester : “dat hij nog de oude klederkast diende te betalen, die hij bij hem had aangekocht”.

Daar waren nog “Tiete Borée”, die gewoonlijk niet wist wat van hem of een ander was. Op zekeren dag verdween hij naar Frankrijk en werd hier nooit meer teruggezien.

Neven het kolenschip van Titelboom in de Leie, aan de Kraanlei, lag ook dit van Claus. De inwoners uit het Patershol en omgeving gingen een zak kolen kopen (50 kgr) aan die schuiten en droegen dan hun vracht, op de rug, naar huis.

Claus had twaalf in leven gebleven kinderen. Toen het scheepje uitverkocht was, diende de man naar de Borinage te varen om opnieuw kolen in te slaan. Zijn vrouw en een paar van haar oudste kinderen trokken de ledige boot tot daar en geladen terug !

Claus boemde – met een boom in ondiep water – zijn vaartuig die ganse tijd. De laatste jaren gebeurde dit met een sleepboot.

Van de heer Adolf Bayens, destijds gekend in het Patershol onder de bijnaam van “Slappen Dolf”, gezien zijn fiksheid en vlugheid en van zijn vrouw Rosa, die reeds lange tijd niet meer het Patershol bewonen en nu elders in de stad hun intrek hebben genomen, deftige en destijds hardwerkende mensen die vijf kinderen hebben grootgebracht, kreeg ik onlangs nog de volgende interessante types en bijgaande foto's :

In de Trommelstraat, in een ruimte achter een laag poortje, dat deel uitmaakt van het gewezen Karmelietenklooster, werkten kolenbranders die er houtskolen maakten.

In één der huisjes, onder het gewelf door, dat waarschijnlijk zijn naam

Foto 1. Dekenij met vlag. Uitdeling van geschenken aan de armen der wijk, 1946.
Foto : Adolf Bayens.

Foto 2. Volkse mensen uit het Patershol na een prijskaarting. De langste persoon op de laatste rij is Adolf Bayens, door de bewoners "Slappe Dolf" genoemd. Links van hem zijn vrouw Rosa, 1946.

gaf aan het Patershol, woonde een huurhouder en had er zijn bedrijf. In de Hertogstraat was er een afspanning met opschrift (uithangbord) "In den Prins-Kardinaal".

Tseef den Zot liep de herbergen af, als leurder, met wittink (wijting) een gedroogde en sterk gezouten vis (kwestie van dan na oppeuzeling, veel te moeten drinken) zo hard als een been en met "kroakemandels" in vet gebakken erwten of linzen, harden en zochten, de eersten een goede oefening voor de tanden en gedurende het seizoen : noten.

Marcel de Pistolet, deed hetzelfde maar dan met pistolets (kleine, ronde broodjes) belegd met kaas of hesp en veel mostaard van Tierenteyn.

Pier den Dief, een vleeshouwer, hij wierp het vlees en de charcuterie op de weegschaal, welke op die wijze vlug en hard doorsloeg, zoadat de kliënt nooit het gevraagde gewicht had, alhoewel het de indruk gaf van een meergewicht.

Schele Car (Oscar) reed ook rond in de stad met een stootkar met hond, voor het ophalen van vodden en beenderen, bij gelegenheid dreef hij ook handel in oude meubels.

Mène (Germaine) deed hetzelfde.

Tot kort na de tweede wereldoorlog werd de herberg "In de Hel" – het huis "De Fluitspeler" aan de Kraanleihoek Rode Koningstraat – opengehouden door Dikke Pier geholpen door zijn vrouw Dikke Yvonne, ze wogen te samen minstens 250 kilo's; ze lieten zich een speciaal bed maken

Foto 3. Gebuurtefeest in het Patershol in 1946. Foto : Adolf Bayens.

aan hun gewicht aangepast. Het waren geweldige eters.

Verder waren daar nog : Gust de Vuilokke, Heine Meire, Zwarte Karel, Louis den Dief, de Krekel, Jan de Stoelbieze, den Knots, Leentje, den Boer, Rosten Tuur, en nog anderen.

Bij Karnaval en Gentse Feesten, doop, eerste kommunie nu zegt men pechtige-trouw en "primus", dit laatste gebeurde soms ook wel eens, was er veel leute in de bevlagde steegjes van de wijk, de jolijt vierde er hoogtij !

Hun alledaagse twisten terzijde gelaten, voelden de bewoners zich lotsverbonden en zouden nooit hebben nagelaten elkaar te helpen en te steunen. Ze waren niet slechter noch beter dan in de andere, vele volksbuurten van Gent.

De huidige dekenin is mevrouw François Claus, Hertogstraat 19, schoondochter van de gewezen "koolmarchan", die een vijftal jaren geleden is overleden.

Naar ze me verklaarde heeft de dekenij, momenteel, geen bedrijvigheid meer sinds één jaar.

De oudere mensen, uit de heldentijd van het Patershol, zijn meestal gestorven, anderen verhuisd, nog weinigen wonen aldaar. Nu is er een gans andere bevolking, jonge mensen, die niet meer geneigd zijn hun geldelijke bijdrage, als inwoner, voor het inrichten van feestelijkheden, te betalen.

De Patersholfeesten verdwijnen bij gebrek aan fondsen. Kan het stadsbestuur hier iets doen ? Maar..... de huidige geldelijke toestand !

Alfons DE BUCK

VRAAG EN ANTWOORD

De Heer David Maes vraagt of iemand hem een degelijk werk kan aanduiden waarin oude maten, landmaten, gewichten en geldwaarden in Vlaanderen behandeld worden.

Op het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis wordt om raadpleging gevraagd van het "Vlaams Kwartierstatenboek" – Deel I en II. Dit boek werd in 1979 te Antwerpen uitgegeven door de "Vlaamse Vereniging voor Familiekunde" en werd samengesteld door het "Centrum voor Familieggeschiedenis".

Personen die daarbij zouden kunnen helpen mogen dit kenbaar maken aan het Documentatiecentrum of rechtstreeks telefonisch contact nemen met onze Bibliothecaresse Mw. A. Eggermont op het nummer 26.23.28.

De Heer Ronald De Buck schrijft ons :

F. De Potter in zijn "Gent van den oudsten tijd tot heden", maakt gewag van het "aloud bestaande gebruik onder de burens van de Brandstraat om op elke eerste zondag van augustus in stoet naar de St. Pieterskerk te gaan en aldaar een waskaars te offeren ter ere van O. L. Vrouw van Rive. Gewoonlijk gaat een oud vrouwe mee, gekleed met een ouderwets gebloemd zijden kleed, voorzien van een kap en omringd door maagdekens".

Verleden jaar verscheen het prachtige fotoboek van dhr. André Verbeke "Het Gent van Toen". Daarin beweert hij bij zijn kommentaar onderaan een foto in dit verband, dat het *oudste vrouwtje van de straat* de kaars droeg. Deze nuance is voor mij van zeer groot belang. Mijn oud-overgrootmoeder, Livina Cnudde genaamd, woonde sedert 1758 in de Brandstraat; Zij stierf er in 1810 op 88-jarige leeftijd. Deze dame zou dus, als we dhr. Verbeke mogen geloven, op haar voor die tijd uitzonderlijk hoge ouderdom, beslist kandidaat-draagster kunnen geweest zijn. Het zou mij dan ook zeer aangenaam zijn mocht iemand van onze lezers een geschiedkundige bron kunnen vermelden dewelke deze bewering staaft. Als heemkundig detail wil ik hierbij nog vermelden dat Livina Cnudde de moeder was van Jeanne De Buck, echtgenote van Philippus Jacobus Hamel, scherprechter van Gent tussen 1765 en 1784 (hij was tevens bloemenkweker).

De Heer Raymond Geerinckx van Ophain Bois Seigneur Isaac (hoeveel van onze lezers hebben ooit gehoord van deze Brabantse gemeente ?) schrijft :

“Voor een research-werk voor de Engelse vereniging “TOOL AND TRADES HISTORY SOCIETY”, zoek ik mij de twee volgende boeken aan te schaffen :

Arthur VAN DE VELDE : De Ambachten van de Timmerlieden en Schrijnwerkers te Brugge, hun Geschillen en hun Gewrochten van de XIVde tot de XIXde eeuw.

Uitgave der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde. Gent, Siffer 1909.

Frieda VAN TYGHEM : Op en om de Middeleeuwse Bouwwerf. 2 delen.

Brussel, Paleis der Academiën, 1966.

Andere Vlaamse boeken of documentatie over oude ambachten en/of gereedschappen, meer bepaald over houtdraaiwerk, zijn ook gezocht. Personen die interesse hebben aan oude ambachten, oude gereedschappen en ook houtdraaien mogen zich wenden tot :

De Heer Raymond Geerinckx

Avenue de la Tendraie 25

1421 Ophain Bois Seigneur Isaac. Tel. (02) 384.13.03”

VARIA

Het artikel “Gent in de Filatelie”, van de hand van ons bestuurslid J. Bombay, dat verscheen in ons eerste nummer van 1984, heeft heel wat positieve reacties uitgelokt.

Op de voorpagina van “De Streekrant” van 7 februari jl. schreef de Heer J. Murez een lovende kritiek en samenvatting. Meerdere niet-leden filatelisten werden aldus bereikt.

Met goedkeuring van de auteur gaat een medelid binnenkort, bij gelegenheid van een eerste dagafstempeling te Mariakerke, het geheel in beeld brengen op een postzegeltonoonstelling.

Andere lezers melden – buiten de reeds 86 gepubliceerde – nog andere zegels die met Gent in verband kunnen gebracht worden. De auteur liet ze echter allen sneuvelen om volgende redenen : óf ze zijn niet nauw genoeg bij Gent betrokken (zie inleiding bij het artikel), óf ze zijn geen echte postuitgiften.

Ons lid, de Heer R. Van Elslande, zond ons een uitgebreide reactie waaruit blijkt dat men, met een deel van de reeds gepubliceerde, aangevuld met tal van andere postzegels en privé-uitgiften, ook een bijdrage zou

kunnen opstellen rond Gentse kunstenaars. Hierin nemen de Van Eyck's, Hugo Van der Goes, e.a. een belangrijke plaats in. (Of wat dacht u ?)

Het voorstel is het overwegen waard.

Sinds het opstellen van de bijdrage verscheen de kerstzegel 1983. Hierop is een madonna met kind afgebeeld, werk van de kunstenaar Jos Wouters, afkomstig uit Mariakerke-Gent. De bewaarplaats van het kunstwerk is ons echter onbekend. Deze zegel heeft uiteraard nog geen nummer in de catalogus.

Het Sint-Barbaracollege meldt ons dat het "Jubileumboek" uitgegeven ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het College, nog steeds verkrijgbaar is bij de portier van het College, Savaanstraat 33. Het kost 750 fr.

Eveneens aldaar nog beschikbaar is het boek van Pater L. Brouwers "De Jezuiten te Gent". De prijs daarvan is 300 fr.

Het is het lot van periodieke publicaties hopeloos achter te blijven op de actualiteit. Een voordeel kan zijn dat belangrijke zaken eens terug in herinnering gebracht worden. Zo de publicatie van de "Archiefgids" van het Stadsarchief van Gent die verscheen in december 1983. Moesten er Gentse heemkundigen zijn die zich dit kostbaar werk nog niet aangeschaft hebben, dan is het nu misschien de gelegenheid om dit te doen. We geloven niet dat de oplage onbeperkt is en het zou toch wel spijtig zijn achter het net te vissen.

Is een dergelijke inventaris een onmisbaar instrument voor de wetenschappelijke vorser, dan is het toch ook voor de "doorsnee-heemkundige" een aantrekkelijk document dat hij graag in zijn bibliotheek zal willen zien.

Ook al wegens het feit dat het meer is dan een droge inventaris. Bijzonder interessant is de typering die gegeven wordt van de bestuurslichamen waarop de documenten betrekking hebben en de duidelijke uitleg die gegeven wordt over de begrippen die men steeds opnieuw tegenkomt in een archief.

Hoeveel heemkundigen zouden zich op hun gemak voelen wanneer hen zou gevraagd worden eens duidelijk uit te leggen wat nu precies de Rekenkamer van Vlaanderen was ? En de Raad van Vlaanderen, de Kasselrij van de Oudburg, de Burggravie van Gent ? Wat is maaldrijgeld, bestiaalgeld ? Wat zijn Resolutieboeken van de Keure, wat Landboeken, wat is Issuerecht ? Wat mochten de Kuipers nog doen, buiten het vervaardigen en verkopen van tonnen en kuipen ? Wie maakte deel uit van hun ambacht ?

Zo zouden wij nog honderden typische Gentse quiz-vragen kunnen stellen waarop u het antwoord klaar en duidelijk terugvindt in de "Archief-

gids". (Een nieuwe inspiratiebron voor onze Quiz-master ?)

Zeer verzorgde druk, prettig om lezen, duidelijke indeling, handig formaat, goed om te bezitten.

Prijs : Iets van rond de 800 fr. Wij weten het niet juist meer. En dat is nu precies typerend voor goede kwaliteit : men is de prijs zo vlug vergeten.

Te verkrijgen : (Onder meer) in het Stadsarchief en bij de Dienst voor Toerisme.

Samenstellers : Johan Decavele en Johan Vannieuwenhuysse.

Moeten wij nog meer zeggen ?

H. C.

AANWINSTEN 1983 DOCUMENTATIECENTRUM (vervolg)

SYSTEMATISCHE INDELING

Overzicht der rubrieken

E Economie

G Gent

H Geschiedenis

O Oost-Vlaanderen

SA Sint-Amandsberg

— Localia (nummers)

V Volkskunde

Letters en cijfers op het einde van de regel geven de standplaats aan in de rekken. Per rubriek en per plaatsingsnummer gerangschikt.

E

Regie der Posterijen

De Post door de eeuwen heen

E 15 E 3

Regie der Posterijen

Ken de Post

E 15 E 4

Anonien

Regie van Telegraaf en Telefoon van België

E 15 F 1

Simons (L.) e.a.

Hendrik Conscience of de Vlaamse wedergeboorte

E 13 H 7

G

- Anoniem
Gent en zijn pracht G 3 A 16
- Anoniem
Uit in Gent G 21 A 1
- Baillieul (Beatrix) en Daem (Marcel)
Het Hotel D'Hane-Steenhuysse te Gent G 10 B 18
- Bogaert (Chris), Lanclus (Katleen) en Deseyn (Guido)
Van winkelen en puien G 2 J 4-2
- Chatelet (Rudy)
De geschiedenis der Gentse posterijen G 18 E 2
- Coppens (Robert)
Koninklijke Koorzangmaatschappij De Verenigde
Werklieden G 27 L 1
- De Backer-De Vleeschauwer (Lisette)
75 jaar "Lyceum" Gent
Het verhaal van een school G 9 D 3-1
- De Herdt (René)
De bouwgeschiedenis van het Groot Vleeshuis G 2 J 4-5
- De Herdt (René) en Deseyn (Guido)
De Coupure G 2 J 4-11
- De Herdt (René)
Het Koornstapelhuis G 2 J 4-7
- De Herdt (René)
Te schande op de Vismarkt G 2 J 4-4
- Deseyn (Guido)
De Prinsenhofbuurt G 2 J 4-1
- Deseyn (Guido)
De Gentse beluiken G 2 J 4-10
- Deseyn (Guido)
De geschiedenis van het amusementsleven te Gent G 2 J 4-3
- Deseyn (Guido)
De Visserij G 2 J 4-6
- De Tremerie (Manu) en Van Doorne (Geert)
Gent binnenstebuiten G 3 A 17
- Hollebosch-Van Reck (Yolande)
De Deyser (Ignace)
Catalogus van de muziekinstrumenten G 21 F 14

Ruys (R.) en Dauwe (J.) Schatten van Oostvlaamse schuttersgilden	G 17 H 14
Société de Saint Vincent-de-Paul Rapports sur les Conférences et le Conseil particulier de Gand	G 24 H 1
Vandenneede (Liliane) De oude haven van Gent	G 2 J 4-8
Vandenneede (Liliane) Rook uit kloosters en kastelen	G 2 J 4-9
Vereniging "Onderlinge steun van postagenten De Oostvlaamse Postman	G 18 E 3
Verschaeve (Cyriel) Philips van Artevelde	G 2 ART 7a
Baele (Johan) en De Herdt (René) Vrij gedacht in ijzer (catalogus)	G 21 Q 8
Cels (Jos) De roof van de Rechtvaardige Rechters	G 7 B 15
Daenens (Lieven), e.a. Gotische meubels	G 21 J 10
De Herdt (R.) Handelingen van het tweede colloquium in Vlaanderen over Mondelinge geschiedenis	G 21 Q 9
De Herdt (René) en Deseyn (Guido) Onder stoom (catalogus)	G 21 Q 9
d'Ydewalle (Charles) Gand son âme et son visage	G 21 D 3
Eeckhout (Hubert) De Bijloke	G 5 N 3
Exces Tien jaar expressietheater	G 26 P 1
Hoozee (Robert), e.a. Frits Van den Berghe	G 21 I 25
O.C.M.W., Gent (1983) Welkom in het ziekenhuis "de Bijloke"	G 5 N 4
Roelandts (Oscar) Beeldhouwer Pieter-Antoon Verschaffelt 1710-1793	G 10 V.SC 1

- Sint-Barbaracollege Gent
1833-1983 150 jaar G 9 G 6-3
- Sint-Bavo Vijftig jaar
Souvenirboek G 9 G 7-2
- Wachters (Louis)
Vlaanderen's ruwaard G 2 ART 9
- H
- De Clercq (B. J.), Verbist (L.) en Vandewalle (G)
Politieke opties
Christelijke democratie, liberalisme, socialisme H 17 D 4
- Martens (P.)
Katalogus der Franse munten 1610-1793 H 26/2
- Martens (P.)
Katalogus der Gentse munten van
oorlog I 1914-1918 H 26/3
- Augustyn (Beatrijs) en Palmboom (Ellen)
Bronnen voor de agrarische geschiedenis
van het Middeleeuwse graafschap Vlaanderen H 16 B 5-72
- De Belder (J.), e.a.
Sociale mobiliteit en sociale structuren in
Vlaanderen en Brabant van de late Middeleeuwen
tot de 20e eeuw H 2/15-257
- Depoorter (Kristien), e.a.
Inventaris van het Fonds Napoleon de Pauw H 30 S 9
- Nowé (Rita)
Regesten op de Jaarregisters van de Keure
Schepenjaar 1407-1408 H 30 S 4
- Steeghers (Wilfried)
Staten van goederen en Indices op de registers
van Gedele
Schepenjaar 1508-1509 H 30 S 8
- Verhulst (A.) en Vandenbroeke (C.) (eds.)
Landbouwproduktiviteit in Vlaanderen en
Brabant 14de-18de eeuw H 16 B 5-56
- Morin (Frans)
Katalogus der Belgische munten van
1832 tot heden H 26/1

- Prims (Floris)
De sociaal-economische geschiedenis van België H 16 A 1
- O
- De Baets (A.) en Desmet (G.)
Opgravingen naar de verdwenen abdij van
Nieuwenbos te Heusden O 2 B 45-1
- De Wilde (Paul)
Kerk en Parochie van Wetteren-ten-Ede 1450-1975 O 2 B 45-2
- Devos (Patrick)
De gemeentehuizen van Oost-Vlaanderen O 9 A 5-16, 17
- Heemkundige Vereniging
De Gonde, Melle O 2 B 45
- Servaes (P.)
De boottrekkers van de Briel O 2 B 33-8
- SA
- Crick (Jef)
Kunstalbum
Leven en werken onzer beeldende kunstenaars SA 5 CRI 12
- Crick (Jef)
Toen moeder heenging... SA 5 CRI 13
- V
- Top (Stefaan) en Tielemans (Eddy)
12de Internationale Volksballadentagung V 1 C 9-1
- LOCALIA
- De Pue (Jordanus Piet)
De Paters van de Kluis -- de Dominikanen --
te Lier 250/3
- De Pue (Jordanus Piet)
Geschiedenis van het oud Dominikanenklooster
te Ieper (1263-1797) 890/1
- De Smet (Antoine)
Dikkelvenne vroeger en nu 9744/2-1
- Maes (Albert)
De Zomergemse zoeaven 993/2-4

Anoniem	
Destelbergen	
Gemeentelijk informatieblad	912/4 A 1
Van Mingroot (Erik)	
De abdij van Zoetendale te Maldegem	999/8 A 1
Anoniem	
Herinneringen aan Oostakker... vroeger	904/22 C 1
V	
Roeck (Alfons) en Marquet (Léon)	
Belgische sagen en legenden	V 18 C 5

De bibliothecaresse
mevr. VAN GELUWE-EGGERMONT A.

AANVULLENDE LEDENLIJST

2011. Uytterhaeghe E. Berkenlaan 27 9720 De Pinte
2012. Maes D. Leiekaai 327 9000 Gent
2013. Piscador E. Drongensesteenweg 194 9000 Gent
2014. Mw Aeyels S. Reevijverstraat 12 9720 De Pinte
2015. Bracke W. Goudvinkenlaan 18 9720 De Pinte
2016. Peirtsegaële M. Europalaan 167 9000 Gent
2017. Cosyn J. Glasgowstraat 6 9000 Gent
2018. De Weirdt J. Scheldestraat 89 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2019. De Lathauwer D. Achterstraat 73 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2020. Verdonck Nevelseheerweg 5 9810 Gent (Drongen)
2021. Cornelis J. Hundelgemsesteenweg 172 9218 Gent (Ledeberg)
2022. Vincent T. Baviaanstraat 139 9000 Gent
2023. Mej. Van Fleteren Ch. Damstraat 12 9851 Vosselare
2024. Mw Vanderhaegen S. Zandvoordestraat 174 9710 Gent (Zwijnaarde)
2025. Despretz A. Baarleboslaan 44 9810 Gent (Drongen)
2026. Deseyn G. Proveniersterstraat 29 9000 Gent
2027. Trio P. Langemarksestraat 24 8688 Zonnebeke
2028. Hoste F. Gentstraat 217 9040 Gent (Oostakker)
2029. Mw Buquoy M. Krommewal 34 9000 Gent
2030. Michiels P. Parklaan 109 9000 Gent
2031. De Lombaert W. Brandweerstraat I 9000 Gent

2032. Peeters L. Primeurstraat 22 2100 Deurne
2033. Van de Winckel A. Jubileumlaan 106 9000 Gent
2034. Mw Van Gansbeke-Evrard Kortemunt 6 9000 Gent
2035. Van Ommeslaeghe P. Ter Eecken 9 9700 Oudenaarde
2036. Tijtgat H. Beukenlaan III 9820 Gent (Sint-Denijs-Westrem)
2037. Mw De Smet S. Walstraat 108 9219 Gent (Gentbrugge)
2038. Vandendriessche R. Goedlevenstraat 91 9040 Gent (Oostakker)
2039. Verheggen G. Filip van Cleeflaan 19 9000 Gent
2040. De Vylder Fr. Doornbilkstraat 28 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2041. Temmerman G. Vrijdagmarkt 55 9000 Gent
2042. Van Lierde G. Forelstraat 114 9000 Gent
2043. Mw Lamiroy-De Winter Moerenakker 27 9210 Destelbergen (Heusden)
2044. Rasemont G. Zilverberklaan 58 9030 Gent (Wondelgem)
2045. De Racker R. Kapiteinstraat 6 9000 Gent
2046. De Smet Y. Adolf Baeyensstraat 31 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2047. Pollet J. P. Sleepstraat 225 9000 Gent
2048. Simons W. Pekelharing 65 9000 Gent
2049. V.V.F. Afd. Oostende v.z.w. Fr. Musinstraat 19 8400 Oostende
2050. Mw Van Lauwe A. Verpleegstersstraat 184 9000 Gent
2051. Van de Vloet A. Rijakker 30 9910 Gent (Mariakerke)
2052. Claeys L. Patijntjestraat 163 9000 Gent
2053. Mw Opdorp A. Ledebeekweg 161 9130 Lochristi
2054. Mw Geraert M. Dendermondsesteenweg 405 9120 Destelbergen
2055. Van Huffel J. Ottogracht 65 9000 Gent
2056. Geeroms L. Antwerpsesteenweg 584 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2057. Mw Clottens G. Walbosdreef 11 9120 Destelbergen
2058. Van der Haeghen J. Onderbergen 36 9000 Gent
2059. Van den Heede U. Leon De Smetlaan 12 9831 Deurle
2060. De Schuyter Bisschop Pieter Damantlaan 5 9130 Lochristi
2061. Mw Gyselinck G. Narcisstraat 19 9000 Gent
2062. Van de Velde A. Gewad 30 9000 Gent
2063. Cauwel R. Berkendreef 9 9219 Gent (Gentbrugge)
2064. Mw Verstrepen A. Kerkstraat 10 9930 Zomergem
2065. De Coninck F. Tuinwijk 41 9750 Zingem
2066. Van Driesen Barrestraat 11 9000 Gent
2067. Dr. Duytschaever W. Laudinnestraat 23 1712 Vlezenbeek
2068. Bontinck L. Destelbergenstraat 38 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2069. Bracke L. Amand Casier de ter Bekenlaan 20 9910 Gent (Mariakerke)

2070. Rotty R. Johan Schinckdreef 46 9810 Gent (Drongen)
2071. Dr. Hamerlynck R. Park ter Leie 17 9831 Deurle
2072. Thienpont G. Leliestraat 35 9721 De Pinte
2073. Mw Couvent M. Schuttershof 15 9820 Gent (Sint-Denijs-Westrem)
2074. Nicaese G. Casinoplein 9 9000 Gent
2075. De Backer D. Albrecht Dürerlaan 1 9910 Gent (Mariakerke)
2076. Vandenstein B. Sint-Lievenspoortstraat 23 9000 Gent
2077. Boes J. Tichelrei 31 9000 Gent
2078. Van Herreweghe J. Nijverheidsstraat 87 9420 Mere
2079. Z. E. H. De Vos A. Wannegemledestraat 2 9772 Kruishoutem
2080. Derck R. Rijkeklarenstraat 51 9219 Gent (Gentbrugge)
2081. Godichiabois W. Voordries 58 9250 Oosterzele
2082. Mw De Jaeger Chr. Groot-Britanniëlaan 13 9000 Gent
2083. Dr. Van Kerckhoven G. Meesjesstraat 3 9030 Gent (Wondelgem)
2084. Prof. Dr. Snacken F. Gaverlandstraat 23 9810 Gent (Drongen)
2085. Ketels G. Hoogstraat 102 9100 Lokeren
2086. De Vocht R. Gentbruggekouter 15 9219 Gent (Gentbrugge)
2087. Gieten G. Koning Albertlaan 29 9000 Gent
2088. Fobe J.-P. Kallebeekstraat 18 2970 Hever
2089. Stedelijke Openbare Bibliotheek Driesstraat 99 9218 Gent (Ledeberg)
2090. Leten P. "Les Garrigues" F-84220 Goult-Gordes
2091. Pauwels R. Wettersestraat 90 9208 Schellebelle
2092. Van de Walle D. Sint-Denijslaan 443 9000 Gent
2093. Van de Genachte M. Henegouwenstraat 35 9000 Gent
2094. De Vos P. Land van Waaslaan 66 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2095. Mw Daems I. Molenaarstraat 50 9000 Gent
2096. Proost F. Hellestraat 23 9800 Deinze
2097. De Pape A. Rooigemlaan 436 9000 Gent
2098. Verstichelen M. Sint-Agnetestraat 12 9000 Gent
2099. Dupré M. Gontrodestraat 42 9219 Gent (Gentbrugge)
2100. Roegiers A. Jan Delvinlaan 31 9000 Gent
2101. Van de Velde M. Emiel Moysonlaan 157 9000 Gent
2102. Fumière Ch. Brusselsesteenweg 281 9218 Gent (Ledeberg)
2103. De Moor J. Schooldreef 20 9219 Gent (Gentbrugge)
2104. Mw Van Helleputte M. Brabantdam 23 9000 Gent
2105. Verly P. IJzerweglaan 94 9218 Gent (Ledeberg)
2106. Mw Engels A. Dorp-Oost 66 9130 Lochristi
2107. Timbremont E. Gustaaf Callierlaan 27 9000 Gent
2109. Boussé R. Antwerpsesteenweg 704 9110 Gent (Sint-Amandsberg)
2110. Van Eesbeek P. Leeuweriklaan 6 9120 Destelbergen
2111. De Poorter L. Flamingostraat 25 9000 Gent

2112. Mw Colpaert E. Eendrachtstraat 92 9000 Gent
 2113. De Smet V. Bellevuestraat 13 9218 Gent (Ledeberg)
 2114. Pauwels Marseillestraat 118 9000 Gent
 2115. Agon M. Tentoonstellingslaan 70 9000 Gent
 2116. Tytgadt A. Volderstraat 26 9000 Gent
 2117. Dossche R. Aloïs Van de Vijverestraat 21 9000 Gent
 2118. Mw Van Laere Cl. Kortrijksesteenweg 869 9000 Gent
 2119. Bauwens F. Narcisstraat 17 9000 Gent
 2120. Lambillotte W. Leo Baekelandstraat 4 9000 Gent
 2121. De Meulemeester A. Tweebruggenstraat 7 9000 Gent
 2122. Mw Moreels L. Ramskapellelaan 26 9000 Gent
 2124. Picqué R. Bernheimlaan 73 9219 Gent (Gentbrugge)
 2125. Bouckaert B. Reep 27 9000 Gent
 2126. De Quinnemaere Fr. Emmanuel Hielstraat 35 9219 Gent (Gentbrugge)
 2127. Strumane G. Mieregoedstraat 33 9720 De Pinte
 2128. De Coen A. Politieke Gevangenenlaan 55 9000 Gent
 2129. Machenil F. Trompestraat 2 9700 Oudenaarde
 2130. Mw Wolnik Y. Sportstraat 171 9000 Gent
 2131. Mw Melkenbeeck P. Koning Leopold II laan 4 9000 Gent
 2132. Libbrecht J. Soenenspark 29 9820 Gent (Sint-Denijs-Westrem)
 2133. Roosen J. Belgradostraat 44 9000 Gent
 2134. Salminen E. Rue des Charbonniers 57 7433 Masnuy-Saint-Jean
 2135. Hennequin J. Dorpstraat 5 9831 Sint-Martens-Latem (Deurle)
 2136. De Ryckere E. Reevijver 4 9720 De Pinte
 2137. Verbanck R. Driftweg 65 8401 Bredene
 2138. Mej. Wadin S. Kortrijksesteenweg 624 9000 Gent
 2139. Everaert Egelstraat 29 9030 Gent (Wondelgem)
 2140. Vandevijver Fr. Jules de Saint Genoisstraat 65 9219 Gent (Gentbrugge)
 2141. Elewaut G. De Meulenaerestraat 39 2700 Sint-Niklaas
 2142. Mw Bleyen M.-L. Drabstraat 27 9000 Gent
-

VORIGE JAARGANGEN VAN GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

Nog verkrijgbaar tot uitputting van de voorraad :

Jaargang 1973 nrs 11-12
1976 nrs 2-3-4-5-6
1977 nrs 2-3-4-5-6 + volledige jaargang
1979 nrs 1-2-3-4-5 + id.
1981 nrs 1-3-4-5-6 + id.
1982 nrs 2-3-4-5-6 + id.
1982 Register op de jaargangen 1 tot 10 (speciaal nr.)

Prijs per afzonderlijk nr. 50 fr.

Prijs per volledige jaargang 250 fr.

Gentse stadstrams en -bussen (Lode Hoste)

Prijs per boek 250 fr. (lid) – 350 fr. (niet lid) + port 30 fr.

Tijdschrift en boek kunnen afgehaald worden elke zondag, van 10/12 u., in het Documentatiecentrum, behalve in juli en augustus en op wettelijke feestdagen.

Portkosten bij betaling op postrekening :

1 of 2 nrs 13 fr.

3 of 4 nrs 26 fr.

vanaf 5 nrs 40 fr.

Volgende heruitgaven zijn nog verkrijgbaar :

– Plattegrond Gent 1641 uit 'Flandria illustrata'

1e uitgave door Hondius 100 fr.

– Plattegrond Gent 1796 door Goethals

identiek aan origineel 100 fr.

Plattegronden worden niet opgestuurd, maar afgehaald in het Documentatiecentrum.

De Bibliothecaresse,
VAN GELUWE-EGGERMONT A.